

Poetika dubrovačkih književnica osamnaestog stoljeća

Raukar, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:291948>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ivona Raukar

**Poetika dubrovačkih književnica osamnaestoga
stoljeća**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ivona Raukar
Matični broj: 0009078736

Poetika dubrovačkih književnica osamnaestoga stoljeća

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Irvin Lukežić

Rijeka, 2022.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Poetika dubrovačkih književnica osamnaestog stoljeća* izradio/la samostalno pod mentorstvom dr. sc. Irvina Lukežića. U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Ivona Raukar

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Metodologija.....	2
3. Dubrovnik – grad promjena.....	4
3.1. Rana povijest.....	4
3.2. Doba gospodarskog, političkog i kulturnog uspona.....	6
3.3. Opadanje moći – sedamnaesto i osamnaesto stoljeće.....	8
4. Dubrovačka obitelj.....	10
4.1. Položaj žene prije stupanja u brak.....	12
4.2. Položaj žene u bračnoj zajednici.....	16
5. Žena u osamnaestom stoljeću.....	18
6. Žena – autorica u osamnaestom stoljeću.....	20
6.1. Marija Dimitrović-Bettera.....	23
6.2. Lukrecija Bogašinović.....	24
6.3. Anica Bošković.....	25
7. Osobitosti ženske književnosti u djelima dubrovačkih autorica osamnaestog stoljeća.....	26
7.1. Marija Dimitrović-Bettera.....	26
7.1.1. Sedam pjesanica o poglavitim sedam blazieh dneveh Priciste Bogorodize...28	
7.1.2. Muka Isuskrstova.....	33
7.2. Lukrecija Bogašinović.....	35
7.2.1. Posluh Abrama patrijarke.....	35
7.2.2. Život Tobije.....	45
7.2.3. Život Jozefa patrijarke.....	49
7.2.4. Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova.....	53
7.3. Anica Bošković.....	57
7.3.1. Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova.....	57
8. Zaključak.....	61
9. Popis literature.....	62
10. Sažetak i ključne riječi (<i>na hrvatskom jeziku</i>).....	64
11. Naslov i ključne riječi (<i>na engleskom jeziku</i>).....	65

1. Uvod

Ovaj diplomski rad bit će orijentiran na analizu književno-umjetničkog stvaralaštva dubrovačkih autorica Marije Dimitrović-Bettere, Lukrecije Bogašinović i Anice Bošković. Pažnja će biti usmjerena na analizu onih elemenata u njihovim djelima koji ih povezuju s razdobljem osamnaestog stoljeća unutar kojega su djelovale i stvarale. Cilj je pokazati kako su navedene dubrovačke pjesnikinje doživljavale i razumijevale vrijeme unutar kojega su živjele, te način na koji svoje poimanje svijeta i društva pretaču u književnu zbilju.

Neosporivo je da su žene imale veliku ulogu u hrvatskoj književnosti kroz njezinu dugu povijest, međutim, njihov se utjecaj nije značajnije primjećivao. Fokus je uglavnom bio na „muškoj“ književnosti koja se smatrala univerzalnom i važnijom za društveni napredak. Također, muškarci su uvijek bili obrazovaniji, a samim time i slobodniji baviti se onim stvarima koje su zaista pobuđivale njihove interese, dok su žene bile opterećene ranom udajom i brigom za kućanstvo. Žene su u dubrovačkom društvu preuzimale određenu ulogu pomoćnica, savjetnica, njegovateljica, ali i životnih suputnica. Ukratko, njihove misli, doživljaji, sposobnosti i interesi uvijek su bili sekundarni naspram njihove funkcije u društvu koja je i dalje bila poprilično opterećena tradicionalnim, patrijarhalnim običajima.

Zbog toga se ovaj diplomski rad konkretnije bavi ženskom književnošću koja se uočava u osamnaestom stoljeću u Dubrovačkoj Republici. Takvo književno stvaralaštvo nije bilo nekog značajnijeg umjetničkog ili estetskog dometa, ali je svakako promijenilo način na koji se gleda na sudjelovanje žena u hrvatskoj književnoj kulturi. U radu će detaljnije biti objašnjeni procesi demokratizacije dubrovačke kulture te će se obrazložiti kako dolazi do sve intenzivnijeg sudjelovanja građana u kulturnom životu Republike. Također, pojasnit će se događaji koji omogućavaju proširenje čitalačke publike tako da se i ženske čitateljice sve više uključuju u kulturni život grada.

Analiza djela dubrovačkih pjesnikinja Marije Dimitrović-Bettere, Lukrecije Bogašinović i Anice Bošković pokazat će da se u osamnaestom stoljeću književna djela koja stvaraju žene počinju jasno diferencirati od onih koje stvaraju muškarci. Time se potvrđuje da se u osamnaesto stoljeće zaista mogu smjestiti prve naznake „ženskog pisma“ u hrvatskoj književnosti. Promatranjem povijesnog, političkog, društvenog, ekonomskog i kulturnog

konteksta, ali i raščlambom djela dubrovačkih autorica u radu će se pokušati ustanoviti da postoje slični elementi u njihovoj književnosti koji potvrđuju postojanje jedinstvene „ženske“ poetike.

2. Metodologija

Metodologija istraživanja ove teme i pisanja rada odvijala se u nekoliko razvojnih stadija. S obzirom na to da se, u ovome radu, naglasak stavlja na osobitosti ženske književnosti koje se prepoznaju u djelima dubrovačkih autorica osamnaestog stoljeća potrebno je bilo, najprije, istražiti okolnosti u kojima takva vrsta književnosti nastaje. Ovo istraživanje deduktivnog je tipa jer se polazi od općenitih karakteristika vremena, društva i kulture preko kojih se otkriva jedinstvena narav i funkcija književnih djela koja stvaraju Marija Dimitrović-Bettera, Lukrecija Bogašinović i Anica Bošković. Time se potvrđuje činjenica da postoji dovoljno zajedničkih elemenata u književnosti koju stvaraju navedene dubrovačke autorice osamnaestog stoljeća da se može utvrditi početak specifično „ženske“ poetike na koju će se kasnije nadovezati i brojne druge hrvatske autorice devetnaestog i dvadesetog stoljeća.

Budući da sve pjesnikinje čijim se djelom ovaj rad bavi dolaze s područja Dubrovačke Republike vrlo je važno krenuti od povijesnih, političkih, ekonomskih i kulturnih prilika i neprilika s kojima se Dubrovnik susretao tijekom stoljeća svog razvoja. Naime, nemoguće je govoriti o Dubrovniku u osamnaestom stoljeću, a da se ne objasne previranja koja su se događala od njegove rane povijesti pa sve do stoljeća kada se već uočava slabljenje državne moći i gospodarska stagnacija. U takvim vremenima u kojima je Republika oslabljena potresom, epidemijom kuge i strogim endogamijskim zakonima dolazi do stvaranja novih društvenih i kulturnih običaja u kojima se vrlo polako počinje stvarati prostor za domaće spisateljice.

Nakon kratkog prikaza povijesne, političke, ekonomske i socijalne situacije u Dubrovačkoj Republici, u poglavlju koje slijedi поблиže će se promotriti dubrovačka obitelj. Preciznije, položaj žene u obitelji prije i nakon stupanja u bračnu zajednicu. Istraživanjem dubrovačke obitelji pokušava se prikazati stvarna obiteljska dinamika u kojoj je naglasak na ženi u ulozi kćeri, žene i majke. Time se utvrđuje da žena u Dubrovačkoj Republici nije postojala kao „javna“ osoba, već je njeno djelovanje snažno bilo usmjereno na vrlo uzak krug

ljudi koji se uglavnom sastojao od članova obitelji. Zbog toga, žene postaju više usmjerene na svoje unutarnje procese kao što su misli, osjećaji i doživljaji koje ne mogu podijeliti sa svijetom. Takav introspektivni svijet prepun emocionalnih izraza i nježnosti uočava se kod svih triju dubrovačkih autorica te ja kao takav izravan produkt društva i vremena u kojem su živjele.

U nastavku rada više će biti rečeno o ženi u osamnaestom stoljeću, ali i o ženi-autorici u istom stoljeću. Ova poglavlja su od izuzetne važnosti za rad u cjelini jer pružaju uvid u to kako se mijenja svjetonazor žena te kako im to omogućuje da polako počnu izlaziti iz okvira tradicionalnog i konzervativnog društva. U svijetu kojim dominiraju muškarci, žene prestaju biti samo nositeljice tradicionalne uloge te se afirmiraju kao neovisne osobe. Promjene u Dubrovačkoj Republici u osamnaestom stoljeću nisu bile nagle, drastične i radikalne, ali su svakako bile značajne. Stoga se, u ovom poglavlju objašnjava zašto se upravo u osamnaesto stoljeće smješta početak ženskog pisma u Hrvatskoj. Žensko se pisanje polako počelo osamostaljavati, a žene su se prestale koncentrirati na svoj izgled, brak i sliku koju je društvo steklo o njima, već su se umjesto toga usredotočile na usavršavanje obrazovanja i sudjelovanje u kulturnom životu Dubrovnika. Imajući to na umu, jasno je koliko se žensko pisanje promijenilo. Poglavlje *Žena-autorica u osamnaestom stoljeću* daje odgovor na pitanje zašto žene konačno počinju stvarati, odnosno što je to što pokreće njihovu želju za pisanjem. Upravo te promjene u ženskom stvaralaštvu koje donosi osamnaesto stoljeće izuzetno su važne za razumijevanje djela Marije Dimitrović-Bettere, Lukrecije Bogašinović i Anice Bošković.

S obzirom na to da su navedene dubrovačke autorice kroz svoja djela progovarale o svojim osjećajima i refleksijama bitno je istražiti njihove biografije. Tako se dobiva uvid u njihove živote koji daje potpuniju sliku o njihovom književnom stvaralaštvu. Nakon općenitijih istraživanja o povijesnim, političkim i društvenim previranjima koje donosi osamnaesto stoljeće te uvida u dinamiku dubrovačke obitelji, ali i ženskog svijeta unutar nje, fokus rada se usmjerava prema pomnijim analizama djela Marije Dimitrović-Bettere, Lukrecije Bogašinović i Anice Bošković. Upravo je u tom poglavlju vidljivo kako se jedinstveni pogled na svijet navedenih pjesnikinja spaja s duhom vremena i društva u kojem su živjele i stasale kao autorice. Takva analiza pruža uvid u njihovu jedinstvenu stvaralačku koncepciju koja će poslužiti kao primjer i uzor mnogobrojnim kasnijim hrvatskim književnicama. Pri raščlambi njihovih djela zapažaju se zajednička obilježja kao što su

upotreba jednostavnih književnih vrsta, pisanje u stihu, slobodne preradbe otprije poznatih tekstova, sličan stil pisanja te korištenje sličnih stilskih figura. Uz navedeno, analiza njihovih djela ukazuje da postoji i zajednički svjetonazor te da su njihovi pogledi na svijet i društvo bili poprilično slični. Iz svega toga se onda može zaključiti da Marija Dimitrović-Bettera, Lukrecija Bogašinović i Anica Bošković u Dubrovniku utemeljuju specifično žensku poetiku koja se svakako može i treba diferencirati od drugih hrvatskih autora osamnaestog stoljeća.

3. Dubrovnik-grad promjena

Dubrovnik je tijekom svoje povijesti postojao pod nazivom Dubrovačka Republika te se tako istaknuo kao jedini grad-država na istočnoj strani Jadrana. Uz vještu diplomaciju, ali i bogatstvo stečeno prvenstveno pomorstvom i trgovinom, grad je vrlo uskoro prosperirao te se nametnuo kao središte hrvatske književnosti, umjetnosti i znanosti. Dunja Fališevac u svojoj knjizi *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad* navodi:

*Grad Dubrovnik svojom političkom i kulturnom poviješću zauzima posebno mjesto među vrijednosnim predodžbama hrvatskih tradicija. Za hrvatsku kulturu iznimno značenje ima dubrovačka književnost renesanse i baroka koja je do 19. stoljeća prihvaćena kao središnja nacionalna tradicija, a danas je osvojila mjesto ranovjekovnog hrvatskog književnog kanona.*¹

S obzirom na to da atmosfera i kultura življenja grada Dubrovnika u osamnaestom stoljeću nisu izolirane pojave koje se jednostavno mogu izlučiti iz bogate povijesti Dubrovačke Republike, potrebno je prvo ukratko promotriti važnija zbivanja kroz stoljeća.

3.1. Rana povijest

Vrlo se često ističe iznimna važnost Dubrovnika u umjetničkom, znanstvenom, književnom i političkom smislu, ali se vrlo rijetko spominje njegova neobična arhitektonska značajka. Srednjovjekovni grad bio je zatvoren čvrstim pojasom utvrđenih zidina, a njegovo materijalno i povijesno značenje pripisuje se činjenici da je bio jedinstvena pojava gradnje na jadranskoj obali. Dubrovnik je imao značajnu ulogu u gospodarskom životu srednjeg vijeka.

¹ Fališevac, D. 2007. *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad*. Zagreb: Naklada Ljevak, 5.

Nametnuo se kao središte jedinstvenog političko-teritorijalnog sustava zvanog „republika“ koji mu je omogućio da postane izvor gradskih trgovačkih puteva povezanih sa svim središtima gospodarskog života na Balkanu i Bliskom istoku.² Takav sustav objašnjava njegovu izgradnju koji se prepoznaje u ideji stvaranja sigurne veze između vlastitog gospodarstva i ostalih dijelova Sredozemlja te unutrašnjosti Europe. Tako tvrdi i Milan Prelog koji u članku *Dubrovnik* naglašava povezanost arhitekture grada s njegovim povijesnim značajem:

*Takav poseban položaj grada u privrednom životu Jadrana, Sredozemlja i dubokoga kopnenog zaleđa odredio je bitno i značaj njegove izgradnje.*³

Sukladno vremenu nastanka, ali i arhitektonskim razmjerima, Dubrovnik se svakako može smatrati pravim srednjovjekovnim gradom koji započinje živjeti i razvijati se već od sedmog stoljeća. Naravno, Dubrovnik je tada još uvijek predstavljao malu gradsku jezgru na strmoj morskoj padini koja je šireći se i zauzimajući biskupiju antičkog Epidaura⁴ počela progresivno rasti i jačati.⁵

Tijekom srednjeg vijeka gospodarski se uspjeh Dubrovnika temeljio na pomorstvu, brodarstvu, posredničkoj trgovini, umijeću diplomacije, ali i vojnoj snazi. Već se u desetom stoljeću nameće kao značajno trgovačko i političko središte na istočnoj strani jadranske obale, a pri kraju dvanaestog stoljeća počinje se polako širiti te ga se već može smatrati urbaniziranim podgrađem pod Kaštelom. Tijekom istog stoljeća Dubrovnik sklapa niz trgovačko-političkih ugovora s gradovima, sredozemnim lukama i susjednim vladarima, a polovicom trinaestog stoljeća uslijedila je i gradnja novih zidina koje su gradu pružile opseg i

² Usp. Prelog, M. 1972. *Dubrovnik. Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, (1-2). Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/224896> (posljednje pristupljeno 24. rujna 2022.), 3.

³ Isto, 3.

⁴ Smatra se da je grad Dubrovnik osnovan u prvoj polovici 7. stoljeća kada su se na njegovom sadašnjem teritoriju naselili bjegunci iz rimskog grada Epidaura kojega su prethodno razorili Avari i Slaveni.

Usp. Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godina - prvi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 5.

⁵ Usp. Prelog, M. 1972. *Dubrovnik. Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, (1-2), 3-4. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/224896> (posljednje pristupljeno 24. rujna 2022.)

oblik. U idućem stoljeću Dubrovnik konačno stječe svoj grb, zastavu i vlastiti monetarni sustav što mu osigurava punopravan status republike.⁶

3.2. Doba gospodarskog, političkog i kulturnog uspona

Smatra se da je na cijelom teritoriju Republike živjelo prosječno četrdeset i pet tisuća stanovnika, ovisno o razdoblju i demografskim čimbenicima koji su bili vrlo promjenjivi. Državnopravni ustroj Republike bio je utemeljen na aristokratsko-republikanskom sustavu u kojemu je dubrovačka vlastela dobila zemljoposjedničke privilegije. U takvom sustavu vlastela je vladala pukom te se njihova vlast temeljila na nasljednosti, endogamiji i obvezi sudjelovanja u državnim službama. Također, važno je napomenuti da je gotovo sva vlast bila sadržana u odlukama koje je donosilo *Veliko vijeće*. Navedeno vijeće sastojalo se od punoljetne dubrovačke vlastele te mu je primarna svrha bila donošenje novih zakona, rješavanje raznih državnih i pravnih pitanja te izabiranje državnih službenika. Uz *Veliko vijeće*, u državnom uređenju Republike bilo je ustanovljeno i *Vijeće umoljenih* čija je funkcija bila uglavnom operativna te se sastojala u upravljanju unutarnjom i vanjskom politikom grada. Izvršno tijelo vlasti predstavljalo je *Malo vijeće* koje je uređivalo unutarnje komunalne poslove. Svim vijećima upravljao je Knez čiji je mandat trajao mjesec dana, dok su upravnu vlast u lokalnim teritorijalnim jedinicama koje su se nazivale knežije, obnašali kneževi i kapetani. U vanjskoj politici Dubrovačka je Republika dobila potpunu slobodu pregovaranja s drugim državama, pravo postavljanja rezidentnih konzulata i diplomatskih predstavnika u inozemstvu te primanja stranih predstavnika u Dubrovniku. Republiku su kroz stoljeća priznavale sve europske velesile, što potvrđuju brojni međunarodni ugovori i diplomatski odnosi.⁷

Do najsnažnijega gospodarskoga, političkoga i kulturnog uspona Republike došlo je početkom petnaestog stoljeća kada su i posljednje drvene kuće, u skladu s novim urbanističkim propisima, bile zamijenjene kamenim građevinama koje su se bolje uklapale u

⁶ Usp. Dubrovačka republika. *Leksikon Marina Držića*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015. URL: <https://leksikon.muzej-marindrpic.eu/dubrovačka-republika/> (posljednje pristupljeno 25. rujna 2022.).

⁷ Usp. Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godina - prvi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 6.

novu vizuru Dubrovnika. Naravno, procvat Dubrovačke Republike nemoguće je spomenuti bez povezanosti s prodorom Osmanlija. Dubrovnik je početkom petnaestog stoljeća od kralja Sigismunda dobio posebne povlastice, a Bazelski koncil gradu je omogućio posebne povlastice i ekskluzivno pravo trgovine s onim zemljama koje su bile pod islamskom vlašću. Takva politička situacija, uz povoljan geografski položaj omogućili su Dubrovniku da se istakne kao najvažniji posrednik u trgovini između istočnih i zapadnih zemalja.⁸ Najvažnije djelatnosti i dalje su bile pomorstvo i trgovina, ali razvoj navedenih vrlo je povoljno utjecao na razvitak obrtničkih djelatnosti i raznih manufaktura. Spomenuto je dovelo do isticanja raznih manufaktura za proizvodnju i bojenje tkanina te klesarskih, zidarskih, zlatarskih i stolarskih obrta.⁹ Vinko Foretić u svojoj knjizi *Povijest Dubrovnika do 1808. godine* tvrdi:

Dubrovnik je bio tipična pomorsko-trgovačka republika, no u njemu se mnogo cijnila i zemlja, a važnost se pridavala i svakovrsnim obrtima. Oni su ponajprije zadovoljavali dnevne potrebe kao npr. klesari i graditelji i drvodjelci, ali su radili i za pomorstvo (brodograditelji).(...) U XV. stoljeću tekstilni se obrt pretvara u manufakturu i radi za izvoz (...) Poznati su neki osobiti obrti, cijenjani i kod kuće i vani, kao zlatarski i kovački.¹⁰

U vrijeme snažnog ekonomskog i političkog uspona došlo je i do svojevrsnog društvenog raslojavanja. Trgovci, obrtnici i pomorci počeli su se sve više bogatiti tako da se od šesnaestog stoljeća građanima republike smatraju bogati pučani, dakle trgovci i brodovlasnici. U društvenoj hijerarhiji razinu ispod bili su manji trgovci i obrtnici, a zatim i svi mornari, radnici i sirotinja. Vlastela se i dalje izdvajala od građana s obzirom na to da je i dalje bila jedini stalež koji je imao političku moć. Dakle, novina koju je stvorio ekonomski uspon je zapravo bilo društveno raslojavanje klasa koji su u društvu zauzimali inferiorni položaj u usporedbi s aristokracijom. Polarizacija građanskog društva stvorila je građansku elitu, bogate trgovce i brodovlasnike te pučane koji su uglavnom obavljali fizičke poslove i

⁸ Usp. Dubrovačka republika. *Leksikon Marina Držića*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015. URL: <https://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/dubrovacka-republika/> (posljednje pristupljeno 25. rujna 2022.)

⁹ Usp. Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godina - prvi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 138.

¹⁰ Usp. Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godine - drugi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 117.

obrtne. Time su bogati građani mogli s vlastelom dijeliti isti osjećaj elitizma bez da su se miješali u političke poslove.¹¹

3.3. Opadanje moći - sedamnaesto i osamnaesto stoljeće

Potkraj šesnaestog stoljeća Dubrovnik zahvaća svojevrsna gospodarska stagnacija. Takvo ekonomsko nazadovanje u idućem će se stoljeću pretvoriti u pravu gospodarsku krizu koju će vladajući pokušavati suzbiti raznim recesijskim i gospodarskim mjerama kao što su: povećanje poreza na novčane rente, povećanje carina, pristojba i cijene luksuzne robe pa čak i ograničavanjem pretjerane raskoši. Cijene osnovnih namirnica znatno su se povećale, a javne investicije počele su se znatno smanjivati. Ekonomskom oporavku Republike nije pomogao veliki potres koji je Dubrovnik pogodio 1667. godine niti austrijsko-turski rat i poraz Osmanlija pod Bečom. Nakon potresa uslijedilo je i nekoliko godina epidemije kuge što je desetkovalo stanovništvo Republike i smanjilo ga na dvadeset i pet tisuća ljudi. Idućih godina Dubrovčani sve svoje snage i kapital ulažu u obnovu grada nakon potresa što uzrokuje smanjenje broja brodova te stagnaciju pomorstva i pomorske trgovine.¹² Naravno, važno je spomenuti da je zbog svih nedaća koje su zadesile Dubrovnik, ali i zbog endogamijskih zakona, dubrovačkoj vlasteli zaprijetilo izumiranje. Da ne bi došlo do propadanja vijeća te kako bi se sačuvala vladajuća elita, u dubrovačko plemstvo morale su biti primljene ugledne građanske obitelji. Takvim činom prenošenja političke vlasti na građanstvo stariji plemićki stalež počinje gubiti svoj povlaštenu status u društvu, a glavni kriterijem moći sve se više počinje smatrati cenzus. Bogati građani koju su posjedovali zemljišta i nekretnine mogli su istima trgovati i davati ih u zakup što im je omogućilo veće financijske prihode u doba krize. Tako građani polako, do kraja sedamnaestog stoljeća u potpunosti preuzimaju primat u trgovini i pomorstvu.¹³

¹¹ Usp. Dubrovačka republika. *Leksikon Marina Držića*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015.URL: <https://leksikon.muzej-marindrpic.eu/dubrovačka-republika/> (posljednje pristupljeno 25. rujna 2022.)

¹² Usp. Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godine - drugi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 213.

¹³ Usp. Dubrovačka republika. *Leksikon Marina Držića*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015.URL: <https://leksikon.muzej-marindrpic.eu/dubrovačka-republika/> (posljednje pristupljeno 25. rujna 2022.)

Sve navedene neprilike početkom osamnaestog stoljeća dovele su do potpunog raspada dubrovačke kopnene trgovine. Tako Dubrovnik postaje samo tranzitno trgovište koje ovisi o carinskim i lučkim pristojbama.¹⁴ Unatoč navedenom, sredinom stoljeća dolazi do preokreta pa se zamjećuje ponovni napredak dubrovačkog pomorstva. Dubrovčani počinju izvoziti podunavsko žito, stočne i agrarne proizvode, ali i pribavljati drvo i građevni materijal koji su koristili za obnovu grada. Takav uspon ponovno ih je doveo u kontakt s europskim silama osamnaestog stoljeća. Time se polako počinje mijenjati i demografska situacija pa broj stanovnika ponovno bilježi blagi uspon. Također, građanstvo je sve više stjecalo vlasništvo nad pomorskim kapitalom što je dovelo do raznih previranja i unutarnjih sukoba. Sve se više profiliraju razlike u staležima što dovodi do sukoba između „starog“ i „novog“ plemstva. O sukobu među dubrovačkom vlastelom govori i Vinko Foretić:

*Stara vlastela nisu smatrala novu sebi ravnom. Primjerice, nisu s njenim pripadnicima stupali u ženidbene odnose. Nisu ih birali ni u Malo vijeće ni za veće časti u Republici. (...) Nova vlastela su međutim težila za izjednačavanjem, a uz njih su pristajali i neki članovi stare vlastele, osobito mlađi ljudi.*¹⁵

Uz staleške sukobe osamnaesto stoljeće obilježeno je i sukobima između zemljovlasničkog plemstva i onog koje je više orijentirano na pomorstvo. U takvim sukobima obje su strane pokušale državni ustroj i zakone uskladiti s vlastitom gospodarskom koristi. Političkoj situaciji ne pomaže ni činjenica da je bogato građanstvo koje je plemićki status steklo tijekom velikog pomora “starijeg” plemstva sada znatno više u mogućnosti utjecati na politiku Dubrovnika, nego što je to bilo moguće u prethodnim stoljećima. Konzervativna vlastela još uvijek je uglavnom živjela od zemljoposjedništva pa je svim mogućim sredstvima seljake pokušavala vezati za zemlju, dok je bogato građanstvo više ulagalo u pomorstvo stoga je politikom pokušavalo poticati vlastite ekonomske interese.¹⁶ Sve navedeno dovodi do znatnog raslojavanja nekad jedinstvenog staleža što izaziva nestabilnu političku situaciju

¹⁴ Usp. Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godine - drugi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 216.

¹⁵ Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godine - drugi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 239.

¹⁶ Usp. Dubrovačka republika. *Leksikon Marina Držića*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015. URL: <https://leksikon.muzej-marindrzc.eu/dubrovačka-republika/> (posljednje pristupljeno 25. rujna 2022.)

unutar same Republike. Isto u svojoj knjizi *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad* navodi i Dunja Fališevac:

Suvremena je historiografija jasno pokazala da je struktura patricijske vlasti u Dubrovačkoj Republici često djelovala izrazito represivno i proizvodila brojne napetosti, a te su se društveno-političke napetosti na razne načine manifestirale i u kulturnome životu.¹⁷

Na nepovoljnu političku situaciju u Dubrovniku utjecalo je i preveliko ulaganje u samo jednu gospodarsku djelatnost - pomorstvo. Zbog unutarnjih previranja i sukoba među vladajućim plemstvom kapitali nisu bili dovoljno usmjeravani prema drugim gospodarskim djelatnostima što znači da je opstanak Dubrovnika i dobrobit njegovih građana ovisila isključivo o pomorstvu. S obzirom na to da su brodovlasnici uglavnom bili bogati građani koji su novac trošili ili polagali na privatne račune, nije postojao kapital koji bi se uložio u razvitak nekih drugih gospodarskih djelatnosti. Takav sustav u kojemu je aristokracija držala većinu političke moći, a građanstvo većinu kapitala doveo je do sukoba starih običaja i novih zakona.

Zbog navedenog se Dubrovnik nije mogao obraniti kada su francuske trupe krenule u osvajanje istočne obale Jadrana pa se 1806. godine predao i time službeno prestao postojati kao Dubrovačka Republika. Tim činom Dubrovnik je „zakoračio” u devetnaesto stoljeće.

4. Dubrovačka obitelj

S vremenom gradovi prerastaju u nove urbane kulture zahvaljujući inicijativama svojih stanovnika. Jasno, stari Dubrovnik svoju kulturu nije stvorio samo svojom političkom i gospodarskom snagom, već je njegovu kulturu stvarala i obitelj koja djeluje kao pedagoška, politička i gospodarska zajednica. Robin Harris u svom djelu *Povijest Dubrovnika* navodi da su obiteljski običaji određivali kako će se članovi gradske zajednice odnositi jedni prema drugima. Kao rezultat toga, žene su bile podređene muškim patrijarsima. Zbog svoje vjerske prirode i značaja, mnogi su se običaji temeljili na rimskom pravnom sustavu. Harris napominje da je to uobičajeno za zemlje koje se nalaze u mediteranskoj regiji.¹⁸ Uz to, Nikola

¹⁷ Fališevac, D. 2007. *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad*. Zagreb: Naklada Ljevak, 13.

¹⁸ Usp. Harris, R. 2006. *Povijest Dubrovnika*. Zagreb: Golden marketing, 201.

Gučetić¹⁹, dubrovački filozof i polihistor, u svom djelu naslovljenom *Upravljanje obitelji* postavlja sve vrijednosti katoličke obitelji. Te vrijednosti uključuju monogamni brak, snagu obitelji kroz religiju i pravilan odgoj djece. Tako naglašena kršćanska doktrina predstavlja središnju misao katoličke obnove koja je započela još u šesnaestom stoljeću. Afirmirajući te vrijednosti, Gučetić ukazuje da čovjek koji vješto upravlja sobom, ali i svojom ženom, djecom i poslugom, može uspješno upravljati gradom, odnosno državom. Sve navedeno potvrđuje Marinko Šišak u predgovoru djela *Upravljanje obitelji*:

(...) nedvojbeno je da on²⁰ gospodarom kuće smatra jedino i isključivo muža i razmatra samo takvu porodicu u kojoj je muž glava obitelji; drugih oblika vladanja on niti teorijski ne razmatra; prema tome, radi se o jednoobraznom tipu vlasti ili vladanja, tj. vladanju muža-gospodara nad ženom i djecom i robovima ili slugama.²¹

Obiteljska zajednica prvenstveno se oblikuje između muža i žene jer oni čine ekonomsku osnovu njihovog zajedničkog života, ali također proizvode i potomke kao produkte navedene zajednice. Svaka ugledna obitelj u Dubrovniku sastojala se od muža, žene, djece i posluge. Suprug, koji je ujedno i glava obitelji, osigurava novac i upravlja ostalim članovima kućanstva. Da bi obitelj bila zbrinuta, „gospodar kuće“ mora posjedovati vinograde i voćnjake, dionički kapital u novcu, a cijeloj obitelji mora biti osigurano mjesto za život koje je u skladu s njihovim društvenim statusom i financijskim mogućnostima.²² Prema riječima Nikole Gučetića:

¹⁹ Nikola Gučetić je plemić, hrvatski filozof i polihistor koji je djelovao u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću u Dubrovniku. Poznat je kao filozofski pisac koji je stvarao na latinskom i talijanskom jeziku. Njegova djela tematski su vrlo raznolika, stoga se u njima primjećuju platonička razmatranja o ljubavi i ljepoti, aristotelovske teme (nebo, pojave u zraku, duša, retorika, dijalektika), društvene i političke teme, te teološka razmatranja. Autor je pedagoške rasprave *Upravljanje obitelji* u kojoj ističe obitelj kao temelj društvenog života zajednice. Usp. Gučetić, Nikola. *Leksikon Marina Držića*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015. URL: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/gucetic-gozze-nikola-2/?highlight=Nikola%20Gu%C4%8Deti%C4%87> (posljednje pristupljeno 29. rujna 2022.).

²⁰ Pod *on* Marinko Šišak misli na Nikolu Gučetića.

²¹ Gučetić, N. 1998. *Upravljanje obitelji*. Zagreb: Biblioteka Scopus, 14.

²² Isto, 17-19.

Obitelji su potrebni novci i druge stvari nužne za njeno izdržavanje. Otac koji se ne brine za nabavu stvari potrebnih za održavanje svoje obitelji, brzo će je dovesti u nestašicu, te stoga mora biti marljiv u pribavljanju novca i robe, čime se na poštenu način kuće mogu održavati.²³

Takav obiteljski život se u teoriji čini poprilično jednostavnim, ali u stvarnom djelovanju zajednice dolazi do znatnih poteškoća. U dubrovačkoj zbilji uobičajene su obiteljske strukture bile mnogo složenije pa je jednostavan obiteljski model, jedan bračni par s djecom, bio karakterističan samo za najsiromašnije Dubrovčane, kao što su oslobođeni robovi, bivše sluge i najsiromašniji obrtnici. Uz navedeno, konvencije osnovne ekonomije osigurale su da je većina obitelji sastavljena od različitih naraštaja odraslih i ponekad djece koja žive zajedno pod istim krovom (ili barem u istoj blisko povezanoj zajednici). Takve situacije događale su se kada je, primjera radi, trgovac želio kontrolirati ne samo miraz svoje žene nego i miraz svoje snahe kako bi skupio više kapitala za trgovinu. Poljoprivrednici bi imali isti poticaj, uz dodatno razmatranje da što je više muških članova obitelji dostupno, to se više zemlje može ekonomično obrađivati. Naravno, postojale su i negativne strane takvog združenog života. Podjela obiteljske imovine na sve manje jedinice mogla bi dovesti do propadanja velikih poljoprivrednika u jednostavne slobodne poljoprivrednike ili slobodnih poljoprivrednika u kmetstvo ili pak do potpunog gubitka sredstava za život.²⁴

U skladu s navedenom višeslojnošću dubrovačkog društva je i položaj koji ženska bića zauzimaju unutar obiteljske zajednice, ali i dubrovačkog društva u cjelini. Za potrebe ovoga rada, u nastavku poglavlja, potrebno je pomnije proučiti odnose muškaraca i žena u Dubrovačkoj Republici. Kako bi se uistinu shvatio odnos prema ženama važno je sagledati njihov položaj u obitelji prije stupanja u brak, ali i njihov položaj unutar bračne zajednice.

4.1. Položaj žene prije stupanja u brak

U starom Dubrovniku žene su se vrlo rano udavale, stoga su veći dio životnog vijeka provele s mužem, nego s vlastitom obitelji. Izvori tvrde da djevojke u trenutku udaje nije bila starija od sedamnaest godina, a ponekad se ta granica spuštala, ovisno o demografiji i situaciji

²³ Isto, 103-104.

²⁴ Usp. Harris, R. 2006. *Povijest Dubrovnika*. Zagreb: Golden marketing, 202.

u Republici. Zakonski propisana dob za udaju žena bila je četrnaest godina, a tijekom krize i potresa, zbog pada stanovnika i loših demografskih trendova, minimalna dob spuštana je na samo dvanaest godina.²⁵ Nasuprot tome, poznato je da su njihovi izabranici bili čak dva ili tri puta stariji. Zbog toga su djevojke vrlo često bile prisiljene na brak u kojem se svakako može govoriti o neprimjerenj razlici u godinama između supružnika.

Dubrovčani su se ženili kao odrasli muškarci, odnosno kada su mogli osigurati kvalitetnu egzistenciju svojoj budućoj obitelji, dok su djevojke takve veze sklapale čim su postale fizički zrele.²⁶ Već je rečeno da su se obitelji u Dubrovniku uglavnom sastojale od muškarca, žene i većeg broja potomaka. U takvim obiteljima s više djece, djevojke su uvijek prve stupale u bračne zajednice. Prema Gradskom statutu Dubrovnika, sinovljeva se ženidba nije smjela dogoditi prije nego što otac obitelji udajom zbrine sve ženske potomke. Važno je napomenuti da djevojke nisu imale pravo odabira svog životnog partnera, već se to određivalo voljom roditelja, odnosno oca koji je bio "glava" obitelji. Suprotstavljanje očevoj volji nije se promatralo blagonaklono te je moglo dovesti do ozbiljnih posljedica kao što su razbaštinjenje, izgon iz kuće i javna sramota. Osim oca, u sklapanju brakova često su pomagali starija braća, šira rodbina, susjedi, pa čak i ugledni prijatelji, kao i redovnici ili župnici.²⁷ Svi su oni imali više riječi i prava u odlučivanju o supružniku djevojke od dotične djevojke.

U Dubrovačkoj Republici stupanje u bračne odnose zaista je nalikovalo raznim trgovačkim paktovima i diplomatskim pregovorima po kojima su Dubrovčani bili toliko znani i proslavljeni. Navedeno je pogotovo vrijedilo za brakove među članovima uglednih ili plemićkih dubrovačkih obitelji. Takvi brakovi bili su svojevrsni društveni ugovori koji su osiguravali opstanak društvenog ugleda, moći, ali i obiteljskog bogatstva. Također, brakovi su nerijetko služili tome da se izgode razne međuobiteljske svađe i sporovi. Dubrovačke bračne zajednice još uvijek su u velikoj mjeri bile određene endogamijskim zakonima tako da je

²⁵ Usp. Stojan, S. 2003 *Udati kćer u starom Dubrovniku*. U: Botica, S. ur. *Zbornik zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press, 90.

²⁶ Isto, 94.

²⁷ Isto, 90-91.

izbor supruga ili supruge bio opterećen staleškom endogamijom.²⁸ Dakle, obiteljsko ime i dignitet obitelji izabranice morali su odgovarati časti mladoženjine obitelji jer, u suprotnom, nije moglo doći do stvaranja zajednice. Brakovi između pučana i vlastele bili su strogo zabranjeni jer se smatralo da vode drukčije živote što dovodi do različitog shvaćanja dužnosti i časti. Shvaćanje braka kao društvenog ugovora i strogo određen izbor životnog partnera potvrđuje i Slavica Stojan u svojoj knjizi *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnicima Dubrovnika (1600-1815)*:

*Izbor partnera zbog tih principa bio je značajno limitiran. Brak se smatrao više ili manje uspješnim poslom koji su obavljali roditelji mladenke, braća, obiteljski prijatelji, rođaci i drugi pregovarači. Djevojke su najčešće podložnički prihvaćale tuđi izbor njihovog bračnog partnera, što se prije svega odnosi na aristokratske kćeri i djevojke iz boljih građanskih kuća (...).*²⁹

U skladu sa shvaćanjem braka kao društvenog ugovora je i odnos prema mirazu, odnosno „prćiji“ koju je djevojka donosila u bračnu zajednicu. Budućem mužu i njegovoj obitelji miraz je bio od iznimne važnosti pa su bogatije djevojke imale znatno više izbora. Tome je bilo tako jer se i miraz smatrao sredstvom trgovine. Veći miraz značio je veću mogućnost trgovine te je „proširivao“ krug potencijalnih životnih partnera. Naravno, otac i budući muž djevojke uvijek su pregovarali oko miraza tako da je otac htio dati što manje, a vjerenik dobiti što više. U ponekim situacijama miraz je postajao „kamen spoticanja“ zato što je vjerenik odustajao od ženidbe ako miraz nije bio dostatan. Poznato je da je za udaju kćeri iz ugledne obitelji otac trebao izdvojiti između šest i deset tisuća dukata što nikako nije bila mala svota.³⁰

Uz miraz, kao čimbenik odabira buduće žene, važno je napomenuti da se promatrala i sama djevojka, ali i njezini roditelji. Drugim riječima, u dubrovačkom društvu vladalo je uvjerenje da je ponašanje djevojke posljedica nasljednog koncepta te da svaka djevojka svoje

²⁸ Usp. Stojan, S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnicima Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej, 57-58.

²⁹ Isto, 58.

³⁰ Usp. Stojan, S. 2003. Udati kćer u starom Dubrovniku. U: Botica, S. ur. *Zbornik zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press, 95.

emocionalno i duševno stanje, ali i fizičko postupanje preuzima od svojih roditelja. Postojalo je vjerovanje da duševno nestabilna djevojka rađa djecu koja postaju „napast u kući“. Stoga je, za dubrovačke muškarce, bilo vrlo važno dobro promisliti prije nego što se upuste u bračnu zajednicu. Takvo filozofsko gledište potvrđuje i filozofski nauk Nikole Gučetića:

Kada se čovjek odlučuje oženiti (...) mora najprije gledati u kojoj će se kući oženiti, kakvi su roditelji u obitelji iz koje je djevojka i kakva je ona ponašanja. Ako bi drukčije postupao mogao bi dobiti djecu koja će mu biti na propast i beščašće obitelji, trajna neizlječiva napast u kući. (...) kada su ovoj istoj djeci pretci bili lopovi, ubojice, sramotni, nečasni, nepošteni, da po svoj prilici njihove duše prate isti nedostaci.³¹

U izboru buduće cjeloživotne suputnice poprilično značajnu ulogu imao je i moralni integritet djevojke. To jest, sklapanjem vjereništva, a onda i bračne zajednice muškarac je stjecao pravo nad tijelom svoje buduće supruge, odnosno polagao je pravo na njeno djevičanstvo. Koncept djevičanstva vrlo je značajan u kršćanstvu i polazi od ideje djevičanskog začeca Djevice Marije čije je tijelo bilo bezgrešno u trenutku kada je zaniжела Isusa Krista. Od djevojke se očekivalo da održi svoju čednost do braka jer se djevičanstvo smatralo najvrednijim bogatstvom. Imajući u vidu takvo shvaćanje ženske seksualnosti jasno je da su glasine o promiskuitetnom ponašanju zaista mogle ozbiljno ugroziti djevojčin ugled u društvu te samim time utjecati i na njene zaruke te na buduću udaju. Ukratko, nitko se nije htio oženiti djevojkom upitnog morala. U skladu s tom jakim katoličkom strujom, u Dubrovniku se poticalo da vjerenici zaobilaze pretjerane prisnosti te da izbjegavaju ostati u potpunosti sami kako ne bi podlegli tjelesnim iskušenjima. Roditeljima se sugeriralo da pripaze gdje im kćeri borave kako ne bi došlo do skandala zbog kojih bi djevojka mogla ostati obeščašćena i posramljena. Takva pravila egzistirala su u teoriji, dok u praksi ipak nisu uvijek bila toliko funkcionalna. To znači da su si ponekad budući supružnici, pod izlikom skore ženidbe, davali više slobode od dozvoljenog. Takve situacije postajale su problematične kada bi rezultirale trudnoćom koju zaručnik nije htio priznati. Ako bi djevojka ostala bez zaručnika, a s djetetom, smatrala se nečasnom i osramoćenom.³² Ugled, čast i društveni status

³¹ Gučetić, N. 1998. *Upravljanje obitelji*. Zagreb: Biblioteka Scopus, 169.

³² Usp. Stojan. S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej, 21-33.

bili su nepovratno izgubljeni čak i ako se seksualni čin dogodio prisilom. Tako tvrdi i Slavica Stojan:

*Jednom izgubljena čast, a s njome i ugled u društvu u kojem je djevojka živjela, više se ničim nije mogla povratiti, čak ni onda kada je bilo neosporno da je do obljube došlo prisilom i da se djevojka nije mogla odhrvati volji gospodara (...).*³³

4.2. Položaj žene u bračnoj zajednici

Nakon udaje, žene u obitelji, obnašaju ulogu supruge, majke, domaćice i odgajateljice. Uloga žene u obiteljskom životu zaista je nezamjenjiva jer je upravo ona ta koja je odgovorna za cjelokupnu organizaciju obiteljskog života. No, koliko god je njezina funkcija kod kuće bila velika i dragocjena, u javnom životu ona je zapravo beznačajna. Budući da žene uglavnom ne sudjeluju u javnom životu, malo se zna o njihovom svakodnevnom životu. Naime, povijesni izvori rijetko spominju aktivnosti žena, odnosno spominju ih onoliko koliko su važne za učinkovito funkcioniranje društva i obitelji. Smatra se da se većina njih družilo samo na ulici ili u crkvi pri dolasku na propovijedi, ispovijedi ili mise, a često su se okupljale i ispred kuća na razgovoru dok šiju ili predu.

O ženama i njihovom položaju unutar obiteljske zajednice govori i Nikola Gučetić u svojem djelu *Upravljanje obitelji*. Treba uzeti u obzir da Gučetić u ovome djelu više govori o tome kako bi obiteljski život trebao izgledati, nego o tome kakav je on zapravo, no ono i dalje može služiti kao izvor koji prenosi općenitu sliku o tome kakva treba biti dobra supruga, majka i kućanica. U skladu s time, Gučetić iznosi sedam zakona koji tvrde kako se žena treba ponašati prema svome mužu. Tvrdi da žena obiteljske stvari ne smije iznositi izvan kuće, što znači da o njima mora pričati s velikom pažljivošću te da u obiteljski dom ne smije puštati nikoga, a da o tome nije prethodno obavijestila svog supruga. Iduće pravilo odnosi se na pretjerano ukrašavanje i uljepšavanje. Time Gučetić ujedno iznosi kritiku dubrovačkih žena koje se stalno prekomjerno uređuju nazivajući takve prakse *raskalašenim kićenjem* i pozivajući da navedene zbog istoga treba čak i kažnjavati. Gučetić također tvrdi da žena, čiji muž sudjeluje u upravljanju državom, nikad od njega ne bi trebala tražiti da joj odaje bilo

³³ Stojan. S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej, 21.

kakve tajne. Uz sve navedeno, on ističe da žena mora biti časna i poštovati svog muža, dok najviše osude pridaje brbljavim ženama³⁴ koje *čavrljaju poput cvrčaka kada se susretnu na ulici, u crkvi ili u susjedstvu*.³⁵

Žensku djecu odgajalo se da budu ponizna u tišini te su se osuđivale sve potrebe za višim stvarima poput ukrašavanja, uljepšavanja, plesa ili pohađanja kazališnih priredbi. Za odgoj djevojaka prvenstveno su zadužene njihove majke koje su onda snosile odgovornost za nemoralno ili neodgovorno ponašanje ženske djece.³⁶ Tadašnje dubrovačko društvo nije vidjelo svrhu u uvođenju službenog obrazovanja za djevojke tako da se ono neće pokrenuti sve do osamnaestog stoljeća. Do tada se edukacija djevojčica i djevojaka svodila na učenje i savladavanje praktičnih vještina vezanih uz vođenje kućanstva i održavanje tradicionalnog obiteljskog života.³⁷

Sve navedeno potvrđuje da je se u dubrovačkoj obitelji tradicionalni odnosi temelje na konzervativnim shvaćanjima prirodnih uloga muškarca i žene. Takvu situaciju najbolje opisuje Slavica Stojan u knjizi *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600-1815)* gdje o položaju žene navodi sljedeće:

*Ona je zasjenjena u pozadini i dostojan položaj zauzima tek u povjerljivoj prisnosti ognjišta. Zadatak je žene da se dopada, da bude muškarcu korisna, da ga tješi, njeguje i liječi mu bolesti, da rađa i odgaja njihovo potomstvo i da tugu za umrlom djecom utapa u novim trudnoćama i porodima. Ona je simbol onog života koji je obuhvaćao religiju, ljubav, dobrotu i moralnost.*³⁸

³⁴ Usp. Gučetić, N. 1998. *Upravljanje obitelji*. Zagreb: Biblioteka Scopus, 159-165.

³⁵ Isto, 159.

³⁶ Usp. Stojan, S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej, 349.

³⁷ Usp. Fališevac, D. 2007. *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad*. Zagreb: Naklada Ljevak, 23-24.

³⁸ Stojan, S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600--1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej, 13-14.

5. Žena u osamnaestom stoljeću

Mizoginija nije neuobičajena pojava u hrvatskoj kulturi, stoga se pojavljuje i u Dubrovniku. Od srednjeg vijeka do kasnijih stoljeća brojni su književni i pravni izvori žene obilježavali kao nevjerne, tvrdoglave, lascivne, pasivne, svadljive, brbljive i rastrošne. No, pojava mizoginije u Dubrovniku zanimljivija je od tipične mizoginije koja se uviđa u ostatku Hrvatske. Tome u prilog govori i činjenica da je Dubrovnik bio kulturno središte u kojem se snažno osjećao utjecaj talijanske predrenesanse i renesanse koja je isticala i slavila ideal ženske ljepote, te ga koristila kao nadahnuće za književno i umjetničko stvaralaštvo. Pretjerano isticanje ženske ljepote i idealiziranje njezinih tjelesnih osobina u odnosu na njezine umne i praktične sposobnosti, doveli su do stvaranja nerealne slike o ženskom biću. Takva iskrivljena i konvencionalizirana slika potaknuta zasićenošću renesansnom idealiziranom afekcijom potaknula je pretjerane mizogene ispade u osamnaestom stoljeću.³⁹

Međutim, osamnaesto stoljeće donijelo je stvarnu promjenu u načinu na koji društvo shvaća žene, ali i u načinu na koji žene doživljavaju same sebe. Sve više ljudi počinje inzistirati na ravnopravnosti spolova kao temeljnoj civilizacijskoj vrijednosti svih društava, pa tako i dubrovačkog. Promiče se obrazovanje djevojaka, koje su do tada samo učile vještine koje su im omogućavale da budu dobre supruge, majke i domaćice. Žena više nije bila samo lik koji treba zadovoljiti svog muža, već se počela pojavljivati kao neovisna osoba koja želi živjeti ispunjen i zanimljiv život. Obrazovanje i odgoj djevojčica više nije isključiva odgovornost majki, već su se počele pojavljivati škole koje nude službeno obrazovanje. Krajem osamnaestoga stoljeća počinju se školovati i pučanke, a znatan broj djevojaka iz uglednih i bogatih obitelji educirao se u raznim inozemnim školama.⁴⁰ To potvrđuju i kućne knjižnice žena aristokratskog staleža u kojima su se nalazila brojna djela suvremenih spisatelja i znanstvenika. Poznato je da su žene toga doba čitale djela vjerske tematike, ali i prijevode i izvornike svjetske književnosti. Neke od obrazovanijih čitale su i pisale latinski i talijanski, što im je omogućilo da same prevode i stvaraju razna književna djela. Sve više su se uključivale u politiku i znanost te su se dopisivale s brojnim hrvatskim i talijanskim

³⁹ Usp. Žižek, S. 1996. *Dvorska ljubav i mazohizam*. U: Treći program hrvatskog radija 49/50, 6-14.

⁴⁰ Usp. Stojan, S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600--1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej, 338-339.

suvremenicima. Osim toga, prateći francuske trendove, naginju i učenju novih vještina poput plesa i pjevanja.⁴¹

Unatoč modernizaciji i obnovljenom interesu za književnost, znanost i politiku, Dubrovčanke nisu prestale brinuti o vlastitoj vjeri te je ona nastavila značajno utjecati na život žene. To potvrđuju i djela spisateljica osamnaestog stoljeća koja su u potpunosti prožeta religijskim motivima i simbolima. Iako su tradicionalni kodeksi ponašanja za žene u Dubrovniku i dalje bili puno stroži nego u inozemstvu, primjetno je da se žene istinski oslobađaju i više ne robuju kućanstvu i kućanskim poslovima. Djevojke se puno više kreću gradom pa se čak se pojavljuju i na prozorima, što je prije bilo praktički zabranjeno. Sekularni trendovi, koje mizoginija naziva *bolesti stoljeća*, sve više počinju podržavati život žene spremne prkositi ustaljenim ulogama majke i supruge. Sukladno tome, žene se opiru i konvencionalnoj bračnoj tradiciji, prema kojoj brakovi između osoba nejednakog društvenog statusa nisu dopušteni. Prema toj tradiciji, bilo je gotovo nemoguće udati se za stranca ili neplemića ako je žena pripadnica plemenite i ugledne obitelji.⁴²

Također, u osamnaestom stoljeću sve se više počinju javljati i aristokratske usidjelice, poznate i pod terminom *figlie inupte*. Ovaj izraz označavao je neudanu kćer ili stariju ženu koja se nije udala ili napustila roditeljski dom da bi živjela u samostanu, već je ostala u vlastitom domu, obično s jednim od braće. U prethodnom poglavlju koje govori više o obiteljskom životu naglašeno je da brak uglavnom nije bio stvar izbora te da se ženidbom određivao djevojin društveni status i ekonomski život. Udaja se smatrala najvažnijom odlukom u životu mlade žene, a samim time i sastavnicom ženskog identiteta. U osamnaestom stoljeću ova se praksa polako počela mijenjati i kao rezultat toga sve je manje neudatih djevojaka željelo ići u samostan. Takva promjena bila je rezultat novih liberalnih ideja koje su naglašavale slobodnu volju pojedinca i upravljanje vlastitom sudbinom, ali i promijenjenih gospodarskih prilika uzrokovanih potresom i krizama. Ekonomsko osiromašenje, socijalno raslojavanje, ratne krize i epidemije za poneke su djevojke onemogućili udaju. Neke obitelji jednostavno nisu mogle podnijeti financijski teret miraza, a potencijalni broj ženidbenih partnera također je bio vrlo ograničen zbog loše demografije. U

⁴¹ Isto, 339-340.

⁴² Usp. Stojan, S. 2003. Udati kćer u starom Dubrovniku. U: Botica, S. ur. *Zbornik zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press, 96-97.

bogatim i plemićkim obiteljima neudane su djevojke živjele uz potporu svoje braće te su, da bi održale svoj društveni status, pohađale crkvu, koja je i dalje naglašavala djevičanstvo kao vrlinu. Sudbina pučanki bila je pak malo drukčija. Naime, njih su braća često zlostavljala ili čak izbacivala iz kuće. Kao rezultat toga, mnoge žene počinju napuštati svoje obitelji te kreću samostalno raditi kao prodavačice ili sluškinje.⁴³

Iako se još uvijek može govoriti o tradicionalnom i konzervativnom društvu, u osamnaestom stoljeću svakako je bilo nemira koji su ženama pružili priliku za ulazak u sfere javnog gradskog djelovanja. U svijetu kojim dominiraju muškarci, žene polako, ali sigurno prestaju biti samo figurom te se afirmiraju kao neovisne osobe spremne učiti, raditi i živjeti život prema vlastitim uvjetima. Ovo poglavlje primjereno je privesti kraju riječima Slavice Stojan:

(...) pozicija žene korespondira s izmjenom dobrih i loših povijesnih razdoblja, ovisno o krizama i pozitivnim očekivanjima. Dugoročno, međutim, i neovisno o povijesnim oscilacijama, mijenjaju se svjetonazori i pozicija žene se popravlja, iako je tradicionalni način razmišljanja i dalje najveći okov na njezinim nogama.⁴⁴

6. Žena-autorica u osamnaestom stoljeću

Kada se govori o ženama općenito, ali i o ženama-autoricama, svakako se najveća promjena koji donosi osamnaesto stoljeće očituje u tome što one polako počinju sudjelovati u kulturnom životu Dubrovnika. Povećava se njihovo sudjelovanje u svakodnevnom životu, ali i stvaranju opće čitateljske publike. Naravno, to ne znači da se stav prema ženama i ženskoj književnosti dramatično promijenio i odjednom postao izuzetno pozitivan. Naime, Dubrovnik osamnaestog stoljeća bio je još uvijek poprilično mizogin te nije najbolje prihvaćao obrazovane žene, a kamo li žene koje su bile spisateljice. Društvo je naviklo na ženu koja stoji u sjeni svog oca, muža ili sina i nesebično obnaša ulogu pomoćnice, savjetnice i životne

⁴³ Usp. Stojan. S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnicu Dubrovnika (1600--1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej, 43-50.

⁴⁴ Stojan. S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnicu Dubrovnika (1600--1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej, 382.

sputnice. Takva žena spremno je i šutke, nosila teret socijalnih i povijesnih okolnosti te se od nje očekivala požrtvornost i zadovoljstvo što može biti korisna članovima vlastite obitelji.⁴⁵ Dakle, važno je naglasiti da promjene u Dubrovniku u osamnaestom stoljeću nisu nagle, drastične i radikalne, ali su svakako upečatljive jer su unatoč opisanim društvenim okolnostima, žene ipak stvarale. Isto potvrđuje i zaključak Dunje Fališevac, koja upravo u osamnaesto stoljeće, smješta početke ženskog pisma u Hrvatskoj:

Isto tako, demokratizacija kulture, sve intenzivnije djelovanje građanskih slojeva u kulturnom životu, stvaranje čitalačke publike iz svih slojeva društva, kao i uvođenje u kulturni život ženske čitalačke publike, u mnogo većoj mjeri nego što je to bilo u prethodnim stoljećima, odredit će i narav i funkciju književnih djela koje u to doba pišu žene. Naime, upravo u ovom stoljeću književna djela koja pišu žene vrlo se jasno počinje razlikovati od djela koji pišu muškarci, pa u 18. stoljeće možemo smjestiti početke „ženskog pisma“ u hrvatskoj književnosti.⁴⁶

Žensko je stvaralaštvo bilo usredotočeno na osobne priče koje su žene izražavale u raznim religiozno-moralističkim djelima poput religiozne poezije, biblijskih spjevova i božićnih pastirskih igrokaza. Dodatno, mnoga njihova djela imala su didaktičku, moralističku prirodu s naglaskom na religiju.⁴⁷ Važno je napomenuti da su moralističke i vjerske teme bile poznate i u prethodnim stoljećima, ali u duhu prosvjetiteljstva u osamnaestom stoljeću znatno dobivaju na značaju. Žensko pisanje polako se počelo osamostaljavati i žene su se prestale fokusirati na svoj izgled, brak i ideju koju je društvo o njima steklo, već su svoju pažnju usmjerile na obrazovanje i punopravno sudjelovanje u kulturnom životu Dubrovnika. Imajući ovo na umu, jasno je koliko se žensko pisanje promijenilo zahvaljujući novim motivacijama iza njihovih napora. Važno je napomenuti da žene nastavljaju pisati za mlađu žensku publiku, iako je njihovo obrazovanje ograničeno samo na više slojeve. Iz toga slijedi da se poučavanje ženske mladeži smatralo demokratskim činom u kulturnom životu, što je bila uloga

⁴⁵ Usp. Zečević, D. 1995-1996. *Žensko pismo i pismo za ženu u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća*. Zagreb: Ženska infoteka, Kruh i ruže, 14-19.

⁴⁶ Fališevac, D. 2003. Žena-autorica i lik žene u Hrvatskoj novovjekovnoj književnoj kulturi (od XVI. do XVIII. stoljeća). U: Botica, S. ur. *Zbornik zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press, 128.

⁴⁷ Isto, 129.

rezervirana samo za žene iz visokih slojeva.⁴⁸ Dakle, te jednostavne pjesme, spjevovi i prikazanja počeli su privlačiti novi, široki krug čitateljstva koji je do sada bio u potpunosti zanemaren. Ženska književnost odgovarala je interesima mladih žena i namjera joj je bila zabaviti, ali i poučiti.⁴⁹

Lidija Dujić u svojoj knjizi *Ženskom stranom hrvatske književnosti* navodi da se, već od stoljeća starije hrvatske književnosti, uočavaju sličnosti među hrvatskim književnicama. Dujić zapaža da su autorice starije hrvatske književnosti podrijetlom uglavnom iz uglednih građanskih ili plemićkih obitelji te da često ostaju neudane i ne zasnivaju vlastitu obitelj. Vrlo često su posvećene nekom tipu pedagoškog rada ili na neki način sudjeluju u obrazovanju drugih. Također, ističe da se književnim radom bave uglavnom u malim formama ili u autobiografskoj građi.⁵⁰ Sve istaknuto potvrđuje da tadašnje društvene okolnosti nisu bile blagonaklone prema ženama, stoga su samo rijetke imale priliku okušati se u književnom stvaralaštvu.

U tom kulturnom ozračju javljaju se djela triju dubrovačkih pjesnikinja osamnaestoga stoljeća: Marije Dimitrović Bettere, Lukrecije Bogašinović i Anice Bošković. Svim književnicama zajedničko je to što sve tri podrijetlom bile građanke iz uglednih dubrovačkih kuća. Odgajane su skromno u strogo religioznom duhu kakav je prevladavao u Dubrovniku osamnaestom stoljeća, a u njihovu liku i stvaralaštvu ne pronalazi se petrarkistički ugled i koncept ženstvenosti popularan u stoljećima renesansnog uspona. Važnost spomenutih autorica potvrđuje Zdenka Marković riječima:

Trebalo je odvažnosti da se ona⁵¹ krene i probije iz svojih tijesnih kućnih „mira“, što su je nemilo stješnjavali, među ljude, iako blize i domaće, i da kaže svoju riječ, a da pri tome ostane „skrovita“, da ispriča sve onako kako bi je razumjeli oni

⁴⁸ Isto, 129.

⁴⁹ Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 138-139.

⁵⁰ Usp. Dujić, L. 2011. *Ženskom stranom hrvatske književnosti*. Zagreb: Mala zvona d.o.o., 69-70.

⁵¹ Govoreći *ona* Zdenka Marković misli na pjesnikinje Mariju Dimitrović Betteru, Lukreciju Bogašinović i Anicu Bošković.

*kojima je namjeravala govoriti. A to su bili svi koji su živjeli poput nje a i osjećali kao ona.*⁵²

6.1. Marija Dimitrović - Bettera ⁵³

Marija Dimitrović Bettera rođena je 1671. godine, što je čini najstarijom od tri spomenute dubrovačke pjesnikinje. Ona nije samo najstarija, nego je i prva istaknuta pjesnikinja svoga vremena. Potječe iz ugledne obitelji Bettera, čije je podrijetlo vezano uz talijanski grad Bergamo. Vjeruje se da je obitelj Bettera poslovno povezana s brojnim uglednim dubrovačkim obiteljima, zbog čega se njihovo ime nalazi u raznim povijesnim knjigama i rodoslovljima Dubrovčana.

Bila je kći Bara Bettere, poštenog i sposobnog trgovca koji je sudjelovao u javnim poslovima republike i pomogao u obnovi grada nakon velikog potresa 1667. godine. Pjesnik i obrazovan čovjek, postao je član Dubrovačke *Akademije ispraznih*, gdje se susreću književni i znanstveni svijet toga vremena. Izvori tvrde da je i njegova žena Marija bila razumna, poštena, slobodoumna i ponosna žena koja je s Barom Betterom zasnovala uglednu i materijalno stabilnu obitelj. Obitelj se sastojala od šestero djece, tri sina i tri kćeri. Vjeruje se da su sva djeca dobila najbolje moguće obrazovanje, pa su tako sinovi išli u školu, dok su se kćeri školovale u dumanskim samostanima, a kasnije i u svojim domovima. Izjave suvremenika Marije Dimitrović Bettere, koji je opisuju kao obrazovanu i staloženu ženu, svjedoče da joj je obitelj doista omogućila kvalitetno obrazovanje koje će je kasnije odvesti u pjesništvo i književni rad. Utjecaj njezina oca, pjesnika, akademika i individualista, nedvojbeno se odrazio na Mariju i njezino buduće stvaralaštvo. Boraveći u Dubrovniku, rano se, s osamnaest godina, udala za Krista Dimitrovića, člana stare i ugledne kotorske obitelji, više od osamnaest godina starijeg od nje. Rodila je dvanaestero djece, od kojih je većina nažalost preminula. Neki od njih umrli su u mladosti, dok su drugi dočekali svoju smrt u

⁵² Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 140.

⁵³ Biografija Marije Dimitrović Bettere pisana je prema knjizi *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena* autorice Zdenke Marković.

Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 141-153.

zreljoj dobi ili u starosti. Uz sve teške životne gubitke koje je morala preživjeti, Marija je u proljeće 1716. ostala i bez muža.

Život pun smrti, boli i patnje nije bio lak za Mariju. Unatoč teškom životu doživjela je duboku starost i umrla u devedeset i četvrtoj godini života. Da bi ublažila svoju nevolju, Marija se okrenula vjeri i za života je pisala, što je rezultiralo s nekoliko pobožnih i moralnih pjesama koje, nažalost, nisu sačuvane, pa se njezin književni rad mora ograničiti na dva slobodna prijevoda s talijanskog jezika: popijevke isusovca G. Torniellija u čast blagdana posvećenih Gospi i *Muke Kristove*, uvertira oratorija *La Passione di Gesù Cristo, Signor nostro P. Metastazija*.

6.2. Lukrecija Bogašinić ⁵⁴

Lukrecija Bogašinić rođena je 1710. godine u poznatoj i uglednoj dubrovačkoj obitelji Bogascini. Zanimljivo je da je ova obitelj imala čak i svoj obiteljski grb, koji je obično bio isključivo privilegija dubrovačke vlastele. Lukrecija nije jedina pjesnikinja koji se izdvaja iz obitelji Bogašinić, već je poznat i njen djed Petar Bogašinić, koji se kao pjesnik afirmirao još u sedamnaestom stoljeću.

Njen djed Petar imao je dva sina, Tomu i Frana, kojima se sudilo zbog velike nestašice žita u državnoj žitnici kojom su upravljali. Veći dio krivnje pao je upravo na Franu, Lukrecijinog oca, koji je osuđen na pet godina robovanja na galiji i novčanu kaznu koju je morao plaćati do smrti. U prethodnim poglavljima navedeno je da su poštovanje i ugled u Dubrovniku mnogo značili, pa se može zaključiti da je ovakva optužba svakako bacila veo srama na obitelj Bogašinić. Vjeruje se da je Lukrecija bila jedinica te da su njezino odrastanje i mladost svakako bili obilježeni sudbonosnim događajima oko njezina oca i njegove odsutnosti iz obitelji. Gdje se školovala i kakvu je naobrazbu stekla nepoznato je, no vjeruje se da se nerado udavala i da je možda razmišljala o samostanskom životu.

Sasvim je moguće da je tadašnje dubrovačko društvo nije smatralo prikladnom za zaručnicu, s obzirom na to da je povrijeđena čast i dostojanstvo njezina prezimena, pa je

⁵⁴ Biografija Lukrecije Bogašinić pisana je prema knjizi *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena* autorice Zdenke Marković.

Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 185-202.

možda i to bio razlog zašto je oklijevala s udajom. No, o tome se doista može nagađati, jer ne postoje izvori koji bi to mogli potvrditi. Napokon se, vrlo kasno, u četrdeset i četvrtoj godini života, udaje za trgovca Šimuna Budmanija, člana jedne od najznačajnijih dubrovačkih pučkih obitelji. Bila je u braku nešto više od deset godina kada je Šimun umro u šezdeset i drugoj godini života. Šimun i Lukrecija nisu imali djece, a Lukrecija je smrću ostala udovica i nasljednica svih obiteljskih materijalnih dobara.

Lukrecija je preminula u Dubrovniku u sedamdeset i četvrtoj godini života, a iza sebe je ostavila vrlo zanimljiv književni opus. Njeno književno stvaralaštvo sastoji se od tri spjeva s biblijskom tematikom pod nazivom *Pokornost Abrama patrijarha*, *Život Tobije i njegova sina* i *Život Jozefa patrijarha*. Sačuvana je i dramatizirana božićna ekloga *Razgovor pastirski vrh porođenja Gospodinova*. Od ovih djela svakako su najpoznatiji i najzanimljiviji spjevovi *Posluh Abrama Patrijarke* i *Život Tobije i njegova sina*.

6.3. Anica Bošković⁵⁵

Anica Bošković smatra se najistaknutijom, ali i najautentičnijom dubrovačkom autoricom osamnaestog stoljeća. Poznata je kao pjesnikinja, ali i kao sestra Ruđera Boškovića, svjetski poznatog hrvatskog znanstvenika i filozofa. Podrijetlom od hercegovačkih seljaka, obitelj Bošković stekla je ugled u gradu Dubrovniku trgovinom, kupnjom zemlje i vještim ulaganjem. Nisu bili jedna od onih obitelji koje su se obogatile nasljedstvom, nego su zarađivali za život. Obitelj je brzo porasla na važnosti i nadmašila mnoge druge plemićke obitelji u Dubrovniku.

Anica je rođena 1714. godine kao najmlađa od devetero djece. Vjeruje se da je bila prirodno darovita, ali je stekla i obrazovanje koje joj je kasnije omogućilo da postane uspješna pjesnikinja. Obitelj je 1721. godine pretrpjela teški životni udarac ranim gubitkom oca koji je preminuo u osamdesetoj godini života, a kasnije je Anica izgubila još i dva brata. Poznato je da je Anica odgajana u strogo vjerskom duhu, pa je sve smrti prebrodila pouzdanjem u Boga i

⁵⁵ Biografija Anice Bošković pisana je prema knjizi *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena* autorice Zdenke Marković.

Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 287-315.

svoju vjeru. To joj je pomoglo da zadrži radost života, vitalnost, izdržljivost i pozitivan stav prema životu.

Anica je ostala živjeti s majkom i najstarijim bratom Božom i, za razliku od ostalih dubrovačkih djevojaka koje su bile prisiljene na udaju, živjela je slobodnim i svjetovnim životom. Iako je ostala neudana, nije otišla živjeti u samostan što je tada bila česta praksa za djevojke koje nisu htjele ili mogle stupiti u bračnu zajednicu. U dubrovačkom društvu istaknula se kao kulturna i educirana žena, o čemu svjedoči i činjenica da je poznavala talijanski, francuski i latinski jezik. To joj je omogućilo utvrđivanje društvenog položaja u kojem se isticala njezina elegantna plemenitost. Nije bila jedina pjesnikinja u svojoj obitelji, jer je poznato da su i njezina braća Pero, Baro i Ruđer također često pisali poeziju. Anica je tijekom života bila jako bliska s preostalom braćom i sestrama, posebice Barom i Ruđerom koji su živjeli u inozemstvu, pa im je često pisala pisma.

Pišući otvoreno, nesputano i iskreno, stvorila je jedinstvenu obiteljsku kroniku koja je najočitiiji izraz njezina književnog talenta. Sačuvano je samo jedanaest njezinih pisama, a u njima se kroz humor, komentare i religioznost prepoznaje njena iznimna kultura i obrazovanje, koja je svakako nadilazila razinu tadašnjeg dubrovačkog ženskog društva. Od njezinih književnih djela sačuvana je i u cijelosti tiskana samo božićna pastorala *Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova*, namijenjena prvenstveno mladim čitateljicama. U rukopisu je ostao dio njezinih religioznih pjesama vrlo jednostavnog sadržaja i izraza, sabranih pod podnaslovom *Poesie Illiriche*. Pjesme u čast *Prisv. Srca Jezusova* tiskana su u molitveniku iz 1783. godine. Uz navedeno, pisala je i spomenice, među kojima dvije posvećene majci i jednu bratu Ruđeru s kojim se dopisivala.

7. Osobitosti ženske književnosti u djelima dubrovačkih autorica osamnaestog stoljeća

7.1. Marija Dimitrović-Bettera

Prijevodni Marije Dimitrović- Bettere, puni religioznog žara i intimnog tona, smatraju se početkom ženskog pisma u hrvatskoj književnosti. Moglo bi se tvrditi da u osamnaestom stoljeću zaista postoji mnogo uspješnijih autora čiji su književni ostvaraji „odjeknuli“ diljem Europe i čijem bi se značaju svakako mogla pridati veća važnost, ali Marija Dimitrović-Bettera osobita je po tome što s njom i njenim prijevodima zaista tek otpočinje ženska

književnost u Hrvatskoj. Dakle, ne osporava se da u navedenom stoljeću postoji književnost koja je umjetnički znatnija i suvislija, već se naglašava važnost osobe koja je prva, hrabro, zakoračila u „prostor“ koji je većinski bio namijenjen muškarcima te tako utabala put književnicama koje su uslijedile.

Njezina djela, prožeta vjerskim optimizmom i radosnim slikama, napisana su iznimno jednostavnim, gotovo naivno djetinjim stilom. Navedena djela, iako samo prijevodi, prožeta su emocionalnošću i nježnošću kojim autorica unosi dio vlastite osobnosti. Iako piše religioznim lirskim stilom, njezino pisanje ne prisiljava na pokoru ili kajanje te se po tome znatno razlikuje od barokne religiozne lirike. Marija Dimitrović-Bettera ne želi plašiti ili izazivati strah od grijeha, već teološki sadržaj nudi tako da bude primamljiv prosječnom čitatelju, odnosno čitateljici. Tako stvara djela koja su čitateljskoj publici bila privlačna i značajna, a nisu djelovala napadno i zastrašujuće. Takvim načinom prevođenja i pisanja Marija Dimitrović-Bettera slavi i izražava svoju žensku prirodu i nevinu dušu te uvodi nove motive zajedništva i romantike.⁵⁶

U prethodnom poglavlju koje se tiče biografije Marije Dimitrović-Bettere navedeno je da je uz dva prijevoda, *Sedam pjesanica o poglavitih sedam blazieih dneveh Priciste Bogorodize* i *Muka Isukrstova* pisala i lirske pjesme koje, nažalost, nisu sačuvane. Zbog toga se, njeno književno stvaralaštvo, mora iščitavati iz preostalih prijevoda. Oni su prvenstveno bili namijenjeni redovnicama te ženama unutar obiteljskih krugova koje su ih koristile kao nabožnu lektiru.

Djelo *Sedam pjesanica o poglavitih sedam blazieih dneveh Priciste Bogorodize* u originalu su popijevke isusovca Girolama Torielliija zamišljene kao antipod pjesmama Marinija i Ariosta koje su bile popularne među tadašnjim mornarima i pastirima. Toriellijeve pjesme bile su marijanskog karaktera i sukladno njegovom zamisli trebale su se izvoditi na melodiju sicilijanskih mornarskih pjesmama. Prijevod Marije Dimitrović-Bettere zanimljiv je jer je Toriellijeve izvorne stihove zamijenila hrvatskim narodnim jezikom i trinaesterecem s dvostrukom rimom. Uz to, modificirala je i broj stihova koji je mjestimično povećavala i kratila. Ovih sedam pjesama pripovijeda Marijino rođenje, njezinu zakletvu na

⁵⁶ Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 152-155.

vječnu službu Bogu, anđeoski navještaj da će postati Isusova majka te rođenje sina i slavlje. Prijevod ovih pjesama ujedno je i prvi poznati prijevod koji je napisala žena u Dubrovniku.⁵⁷

Budući da pjesmama prevladava šarenilo slika, rima i idioma, može se tvrditi da je Marija Dimitrović-Bettera odradila izvrstan posao. Njezin se prijevod smatra uspješnim, iako se temeljni sadržaj pjesama pomalo promijenio. Svakako je točno da navedeni rad ima i svojih nedostataka, ali treba upamtiti da je riječ o radu u počecima književnog ostvaraja žena u Dubrovniku.

7.1.1. Sedam pjesanica o poglavitim sedam blazieh dneveh Priciste Bogorodize

Ovo djelo prati vrlo jednostavno pripovijedanje koje prikazuje složenost Marijina života. U prijevodu djela autorica se namjerno služi pojednostavljenim rječnikom koji nastoji prenijeti vjersku poruku bez zadiranja u kompleksan teološki sadržaj. Jezik ovog prijevoda zanimljiv je po tome što autorica ne prevodi izravno izvornik, već ga modificira i prilagođava ciljanoj publici.⁵⁸ Svjesna da bi izravni prijevod Toriellijeve pjesme mogao biti prekompliciran za prosječnu, vrlo slabo obrazovanu Dubrovčanku, Marija Dimitrović-Bettera pojednostavljuje djelo kako bi izazvala veći interes i razumijevanje. Posljedično, zaključuje se da je ovaj prijevod doista vrlo slobodan i sadržajno orijentiran te da ne zadržava ljepotu poetske forme izvornika. Autorica je svjesna da prosječan čitatelj ne obraća pozornost na formu pjesme. Zbog toga joj primarni cilj nije očuvanje cjelovitosti pjesama i njihove pjesničke ljepote, već naglašavanje sadržaja čija je svrha potaknuti pojedinca na religiozan i skroman život.

Navedeno potvrđuje izostanak anafore, figure ponavljanja riječi na početku stiha, koju Torielli koristi u izvornom djelu. Njena namjena je da djelu pruži zvučnost i određeni ritam stihova.⁵⁹ S obzirom na to da se smatra da je u trenutku života kada je prevodila *Sedam pjesanica o poglavitim sedam blazieh dneveh Priciste Bogorodize* autorica već bila iskusna u pjesničkom umijeću, može se svakako pretpostaviti da je poznavala navedenu pjesničku

⁵⁷ Isto, 152-155.

⁵⁸ Usp. Fališevac, D. 2007. *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 317-318.

⁵⁹ Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 170.

figuru te da je namjerno nije željela upotrijebiti. Također, važno je istaknuti da je autorica svakako vrsno poznavala talijanski jezik jer joj je djed bio rođeni Talijan tako da „izbacivanje“ anafore nije povezano s nerazumijevanjem jezika izvornog Torniellijevog djela, već je u skladu s njenom namjerom da djelo približi neobrazovanom, mladom, ženskom čitateljstvu koje zasigurno nije poznavalo većinu pjesničkih figura. U nastavku se navodi isječak iz Torniellijevog izvornika, a zatim prijevod Marije Dimitrović-Bettere u kojem je vidljivo kako je pjesnikinja izbjegla korištenje anafore:

*Vergine bella fra tutte le belle,
Cinta lo capo di dodici stelle:
Vergine santa fra tutte le sante,
Ricca lo manto di luce fiammante:
Vergine casta fra quante il ciel diede
Che hai lo Diabolo sotto il bel piede...*⁶⁰

*O Djevice sveta i lijepa meu svim lijepima
s dvanes zvijezda oko glave, dična meu njima
Ti prisveta o Djevice meu svim svetima
u bogatijem odjećami, svijetla nad svima.
Ti pričista među čistijem, ke su pod nebi,
koja lijepim pod nogami zmaja pridobi.*⁶¹

Pri usporedbi prijevoda s izvornikom, uočava se da autorica vrlo često pojednostavljuje i brojne pjesničke slike. Originalno djelo Girolama Torniellija prepuno je raskošnih, kićenih pjesničkih slika, dok ih Marija Dimitrović-Bettera mijenja, skraćuje, izostavlja ili pak izražava u potpunosti drugim riječima. Smatra se da to čini iz istog razloga zašto je izostavljala anafore te zanemarila pjesničku cjelovitost i ljepotu. Primjer jedne takve

⁶⁰ Stihovi Marije Dimitrović-Bettere iz prijevoda djela *Sedam pjesanca o poglavitih sedam blazieh dneveh Priciste Bogorodize* Girolama Torniellija citirani su prema knjizi *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena* autorice Zdenke Marković. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 170.

⁶¹ Isto, 170

izmijenjene pjesničke slike jest ona u kojoj su u potpunosti izostavljeni cvjetovi jasmina i grm Kalina čime se mijenja njeno značenje, ali i ugođaj koji se njome stvara:

*Ohimè le nevi del bel gelsomino!
Ohimè i ligustri di latte più sino!*⁶²

*Ajmeh, lijepa od čemina bijeli snjegovi
i bjeloće svijetla mlijeka hodeć u dan ovi...*⁶³

Usprkos mijenjanju i izbacivanju raznih dijelova teksta, Marija Dimitrović-Bettera nije odustala od upotrebe stilskih figura stoga se u djelu uočavaju usporedbe i metafore. Pri promatranju navedenih stilskih figura zamjećuje se da su usporedbe i metafore uglavnom vrlo jednostavne, izravne i lako razumljive što ponovno potvrđuje zaključak da je autorica pisala prvenstveno za manje obrazovanu, prosječnu čitateljsku publiku. Jedna od takvih usporedbi primjećuje se u stihovima u kojima pjesnikinja Mariju uspoređuje s leptiricom. Leptirica leti svuda po svijetu i svi je mogu vidjeti, osim što ona nikada ne može vidjeti samu sebe. Isto tako svi na svijetu i u Nebesima mogu uvidjeti da će Marija postati Majka Isusova, osim Marije same. Usporedba je vidljiva u sljedećim stihovima:

*Ljeptirica koja okolo svjetlos ku nosi
u tmini je noćno zajedno s' sobom donosi;
viđena je od svakoga ona na sviti,
vik ne može lica svoga igda viditi.
Na isti način i Marija, kojoj anđeli
klanjaju se, još ne vidi Gospođa je li.*⁶⁴

U prvoj pjesmi, koja služi kao svojevrsan uvod u priču o sedam blagdana Bogorodice Marije, nalaze se stihovi koji metaforički govore o *Iskonskom grijehu*, odnosno o zmiji koja je svojim zlim savjetom utjecala na Evu te tako prenijela grijeh na ostatak čovječanstva. Takvom zlu suprotstavlja se žena Djevica koja svojom krepošću i „čistoćom“ ustupa protiv

⁶² Isto, 169.

⁶³ Isto, 169.

⁶⁴ Isto, 159.

svijeta punog grijeha. Autorica tako kroz dobro poznate simbole zmije i Djevice metaforički suprotstavlja dobro i zlo. Stihovi Marije Dimitrović-Bettere glase:

*Tko je ko čini tebi ufati, zmijo prokleta,
da ćeš vas svijet otrovati s tvoga zla svijeta?
Eto ova Divičica puna milosti
svim čestita lijepa lica svojom kriposti
vik od tebe nategnuta među nam usta,
zatvorit će prika i ljuta strašna tva usta.
Još u sjeni zatvorena majčinu u krilu
ni za smestit određena pakljenu silu.⁶⁵*

Ovi stihovi pokazuju kako je koncept djevičanstva u osamnaestom stoljeću zapravo imao dvostruku simboliku. Kao što je u prethodnim poglavljima navedeno, djevojke u Dubrovačkoj Republici su poprilično rano stupale u bračne odnose s uglavnom mnogo starijim muškarcima. Očuvanje djevičanstva prije braka bilo je značajno jer je svjedočilo o djevojičinoj reputaciji, dakle potvrđivalo je da nije bilo seksualnog nemoralna. Djevojka koja se nije mogla oduprijeti seksualnim iskušenjima prije uspostavljanja bračnog odnosa najčešće je bila osramoćena i protjerana iz vlastite obitelji. S druge strane, djevičanstvo je bilo vrlo važan segment religioznosti koja je značajno prožimala dubrovačko društvo osamnaestog stoljeća. Kršćanstvo je širilo ideju da odabirom djevičanstva, čovjek sprovodi samokontrolu nad fizičkim čežnjama i emotivnim porivima. Takva samokontrola smjela se kršiti samo u bračnim zajednicama. To znači da se od djevojaka koje nisu uspjele pronaći odgovarajućeg partnera očekivalo da zadrže svoje djevičanstvo. Takve djevojke su uglavnom pristupale samostanima u kojima su se zaredile i živjele život redovnica. Živeći u celibatu i održavajući vlastito djevičanstvo djevojka je izražavala posvećenost Bogu. Drugim riječima, ako djevojka nije mogla stupiti u monogamnu vezu s muškarcem, onda je u takvu vezu stupala s Bogom. Navedeni koncept djevičanstva i zadržavanja istog vidljiv je i u prijevodu Marije Dimitrović-Bettere koja *Divičicu* opisuje epitetima poput *kriporna*, *puna milosti* i *čestita*. Takvim ukrasnim pridjevima autorica pobliže karakterizira Djevicu Mariju, ali i naglašava važnost koncepta djevičanstva općenito.

⁶⁵ Isto, 155.

Ženski sram, ali i važnost koje je nosilo djevičanstvo, potvrđuju i stihovi četvrte pjesme koja čitatelja vodi u pobožan i samotnan pustinjački život Djevice Marije. K njoj dolazi anđeo i javlja joj da će postati majka Isusa Krista, Božjeg sina. Pjesma opisuje Marijin sram jer ne može istovremeno biti i majka i djevica. Riječi koje Marija Dimitrović-Bettera odabire pri prevođenju ovoga djela izvrsno dočaravaju neugodu, sram i zbunjenost koju je Marija osjećala u trenu kada je saznala da će njeno djevičanstvo biti oskrvnuto činom poroda:

*Na te riječi čita Djeva srami se i skriva,
bijelo platno sve sakupi, njim se pokriva.
Glavu sklanja snižno odveće, ruka skriživa,
na prsi ih željno sklapa, suzam se umiva. (...) ⁶⁶*

Govoreći o riječima koje Marija Dimitrović-Bettera bira pri prevođenju ovoga Tornellijevog djela ne može ne spomenuti riječ *zatvor*. Naime, upravo tu riječ autorica koristi u značenju samostan ili crkva. S obzirom na to da većina njenih pjesama nije sačuvana te da djela Marije Dimitrović-Bettere nisu mogla biti bolje istražena, ne postoji način na koji se može sa sigurnošću tvrditi što je autorica time htjela iskazati, no svakako se može pretpostaviti da je time htjela pružiti svoju perspektivu života u dubrovačkom ženskom samostanu.⁶⁷ Takva vizija odgovara situaciji u Dubrovačkoj Republici gdje je samostan služio kao svojevrsno utočište za djevojke koje se nisu uspjele udati. Mnogim neudanim djevojkama život u samostanu bio je jedina opcija i životna perspektiva. Dakle, djevojka vrlo često nije mogla živjeti svjetovnim životom, a da nije bila vezana uz muškarca.

Naravno, potrebno je istaknuti da doživljaj vremena koji autorica iskazuje u ovome prijevodu nije jednodimenzionalan. Treba svakako napomenuti da iako koristi riječ *zatvor* za samostan, autorica ne smatra samostan nužno lošim ili negativnim. Autorica i dalje piše uronjena u vrijeme u kojemu je samostan jedina prihvatljiva mogućnost za život neudane žene

⁶⁶ Isto, 160.

⁶⁷ Usp. Bogišić, R. 1973. *Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća* (edicija Pet stoljeća hrvatske književnosti ; knj. 19). Zagreb: Matica Hrvatska, Zora, 331.

tako da opisuje stupanje djevojčice Marije u samostan kao pozitivno iskustvo, kao iskustvo koje je ona priželjkivala i kojemu se radovala. To je vidljivo u sljedećim stihovima:

*Tad ručice svoje sklapa, na prsi stavlja
i poglede k zemlji svraća, klanjat se spravlja.
Ponižena na tle pada, zemlju celiva,
od veselja mnoge suze roni i liva.
Evo, reče, tvoja uboga mala služnica
na zemlju se jur prostira smućena lica.*⁶⁸

U djelu je izražena i upotreba deminutiva kao što su *Divičica, nožice, kolijevčicu, malahnica, ručice, služica, žicice, iglice, ribice, tičice, kućica, jaganjčić, piplicima, suzica*, itd. Takva primjena deminutiva može se objasniti time da je autorica u svom tekstu zaista htjela postići nježnost izraza te prikazati relevantnost religiozne teme koja čitatelju pobliže opisuje Mariju i njen životni put. Stvarajući osjećaj intimnosti, iskrenosti i smirenosti autorica potiče prislan odnos čitatelja s djelom posljedično afirmirajući topli, domaći ton.⁶⁹

7.1.2. Muka Isuskrstova

Drugi prijevod je *Muka Isuskrstova* talijanskog pjesnika Pietra Metastasija. Njegova poezija zanimljiva je zato što je oblikovana glazbom, odnosno glazba joj nije bila svrha nego sredstvo. U originalnoj verziji *Muka Isuskrstova* smatrala se dramskom pjesmom, ali ju je Marija Dimitrović-Bettera odlikovala kao prikazanje. Izvorni stihovi prožeti su osjećajem strepnje za životom Gospodnjim, točnije za nepoznatim u Njegovom životu, a to je smrt. Također, Pietro Metastasio pokazuje i svoje osjećaje te suosjećanje s Bogom koji podnosi toliko patnje za čovječanstvo. Marija Dimitrović ovu je pjesmu znatno proširila, izvornik je imao 374 stiha, a ona je stvorila pjesmu od 593 stiha te je slobodne stihove prevela u peterce i šesterce. I u ovom prijevodu, čak i više nego u prethodnom, autorica izražava svoje misli o

⁶⁸ Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 158.

⁶⁹ Usp. Fališevac, D. 2007. *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 317.

Iskonskom grijehu.⁷⁰ Niže navedeni dijelovi su ubačeni autorski dijelovi Marije Dimitrović-Bettere te ih ne nalazimo u Metastasijevom izvorniku.

*Koliko se plaća drago,
o nesvjesna ljudska trago,
duh veliki istočnoga
priteškog grijeha tvoga.
Na glas misli, koji nosi,
što a tebe Bog podnosi:
sve stvorenje u žalosti
plače, a ti si bez milosti. (...)*⁷¹

Govoreći o stihovima Marije Dimitrović-Bettere važno je zastati i na ulomku iz djela gdje Josip opisuje propast Jeruzalema. Ona mijenja navedene stihove i na kraju njih iznosi poantu u stihovima *plači tužna samu sebe*. Smatra se da je pjesnikinja u tim osjećajnim stihovima aludirala na samu sebe i svoj tužan život u kojemu je izgubila svu svoju djecu i muža te ostala u potpunosti sama sa svojim mislima i emocijama koje je mogla izraziti jedino pisanjem. Autorica je u propasti grada Jeruzalema prepoznala svoj život pun patnje.⁷² Riječ je o sljedećim stihovima:

*Na strašne misli
tvoga poraza
mene led obstira,
a ti si sred mira,
počivaš tako
i neć' nikako
tvoj grijeh da plačeš,
ni da se kaješ,
nego nesreće*

⁷⁰ Usp. Stojan, S. 1998. *Pasijska tematika u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća u Dubrovniku*. Anali Dubrovnika 36. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/347533> (posljednje pristupljeno 17. listopada 2022.), 280-281.

⁷¹ Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 178-179.

⁷² Isto, 178.

*uzmanaš veće.
Niti se strašiš
treskova, ke vidiš
okolo tebe,
plači tužna samu sebe.*⁷³

Taj trenutak vrlo je važan za početak ženskog pisma jer svjedoči tome da je književnost počela služiti kao medij kojime je žena mogla izraziti sve osjećaje, spoznaje i pobude. Ženska književnost je u tom smislu bila vrlo suptilna. Ona je govorila onima koji su bili voljni slušati i razumjeti.

7.2. Lukrecija Bogašinić

7.2.1. Posluh Abrama patrijarke

Spjev *Posluh Abrama patrijarke* smatra se prvim djelom Lukrecije Bogašinić. Nastao je iste godine kad i *Život Tobije*, ali je znatno kraći, zbog čega Zdenka Marković zaključuje da je vjerojatno nastao prvi.⁷⁴ Bavi se biblijskom pričom iz Starog zavjeta u kojoj Bog iskušava Abrahama i zahtijeva od njega da žrtvuje svog sina jedinca, Izaka. Adaptacija ove starozavjetne priče nije ni nova ni neuobičajena, pa je nalazimo i u dramaturzijama Fea Belcarija, Mavra Vetranovića i Pietra Metastasija. Dakle, autorica je birala književnu građu koja joj je zasigurno bila poznata otprije. Pri izabiranju priče vjerojatno je razmišljala o tome da ona bude čitatelju tematski zanimljiva, ali i prikladna za prenošenje religijskih uvjerenja i moralne poruke. No, obrada Lukrecije Bogašinić u mnogočemu se razlikuje od dosadašnjih obrada biblijske priče o Abrahamu. U njeno vrijeme još uvijek nije postojala tiskana inačica prijevoda Biblije na hrvatski jezik, stoga prosječni stanovnik Dubrovnika vjerojatno nije bio upoznat s ovim starozavjetnim predloškom.⁷⁵ Iz toga slijedi da je Lukrecija

⁷³ Isto, 181.

⁷⁴ Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 203.

⁷⁵ Usp. Plejić-Poje, L. 2007. *Ženski pjesnik i muški likovi*. U: Dukić, D. i Divna Mrdeža, A. ur. *Djela*. Zadar: Thema, 10-11.

Bogašinović morala osmisliti kako prosječnim, neobrazovanim čitateljima približiti priču tako da razumiju važnu pouku koja se njome prenosi.

Lukrecija Bogašinović preuzima biblijsku priču te raznim digresijama i proširenjima od nje čini stvarnu obiteljsku situaciju koja prikazuje odnose među supružnicima i brigu za sina. Tako u religijsku priču umeće element svjetovnosti koji je blizak njenim čitateljima i s kojim se oni mogu vrlo jednostavno poistovjetiti. Time ukazuje na činjenicu da snažne emocionalne reakcije nisu nužno loše, već da su prirodne i normalne svakom ljudskom biću. Njen spjev nije mističan, zagonetan i uzvišen, već je prirodan, spontan, topao i blizak čitatelju koji ga vrlo lako može razumjeti i primijeniti na vlastite životne situacije. Priči dodaje element nježnosti tipičan za književnost koju je napisala žena, a svojim likovima ulijeva emocionalnost i karakternost, dopuštajući im da ih se vidi u epizodama tuge, ljutnje, krhosti, vedrine i bezbrižnosti. Lukrecija Bogašinović je starozavjetnu priču, čije je teološko značenje neosporna poslušnost Bogu, prevela na jezik ljudskog senzibiliteta i učinila je intimnom, prepoznatljivom i bliskom čovjeku osamnaestog stoljeća.⁷⁶ Njena ideja je bila ljude privući priči i učiniti ih njenim dijelom. Autorica je vrlo inteligentno iskoristila ljudske emocije, smjestila ih u okvire urbane obiteljske drame i stvorila intimno, emocionalno prihvatljivo djelo prilagođeno ženskoj publici i neobrazovanom čitatelju.

Budući da je stoljećima poznavanje Biblije bilo namijenjeno samo za privilegirane članove društva, književna obrada biblijskog sadržaja na narodnom jeziku bila je način da se šire čitateljstvo upozna s kanonskim tekstovima. Takve književne obrade uglavnom nisu dosljedno slijedile izvornik po kojem su nastale. Različite izmjene sadržaja bile su način da autori približe biblijski svijet zemaljskome, učine likove kanona vrijednima oponašanja i u konačnici lakše prenesu moralni nauk. Lukrecija Bogašinović nije iznimka. Razmatrajući slijed biblijskih događaja, autorica priču obogaćuje istinitim i ljudskim emocijama te problematizira one životne situacije o kojima Biblija izbjegava govoriti. Stoga naglašava Abrahamovu bol zbog onoga što je Bog od njega tražio, preispitivanje vjere, legitimnost Božjeg zahtjeva i odnos između Sare i Abrahama koji je u biblijskom predlošku pomalo zanemaren. Smjestila je događaje u svakodnevicu jednostavnih ljudi i prikazala borbu između osjećaja straha, nemoći i dužnosti.

⁷⁶ Isto, 10-11.

Zanimljivo je da forma djela Lukrecije Bogašinović značajno odstupa od kanonskog teksta. Lukrecija je biblijsku prozu zamijenila stihovima, odnosno osmercima s cezurom iza četvrtog sloga okupljenim u katrenima. Takav izbor stiha nije slučajna, već se zamjećuje kao dominantan stih u hrvatskim baroknim djelima.⁷⁷ Takav autoričin postupak može se objasniti činjenicom da se u hrvatskoj književnoj kulturi osamnaestog stoljeća pripovijedanje još uvijek pretežno oblikovalo stihom, stoga je ovakav osmerac pogodovao jednostavnosti i razumljivosti sadržaja. Povijesne činjenice iz prošlosti i sadašnjosti, kao i religijski sadržaji Biblije i životi svetaca bili su ispričani stihovima. Razlog takve popularnosti stihovnih oblika naspram proze najvjerojatnije je mali broj obrazovanog čitateljstva, ali i čitateljske publike općenito. Također, smatra se da su oni obrazovaniji građani prozna djela čitali na stranim jezicima. U Dubrovniku se to činilo uglavnom na talijanskom ili latinskom jeziku. *Posluh Abrama patrijarke* odgovara prevladavajućim epskim vrstama i pokazuje da u osamnaestom stoljeću još uvijek postoje djela koja se temelje na baroknom stilu i ističu posttridentsku ideologiju i moralističko-religiozni utilitarizam.⁷⁸ Dunja Fališevac ovaj spjev Lukrecije Bogašinović ubraja u barokno-vergilijanski-tasovski tip epa, dok ga tematski svrstava u biblijski, odnosno religiozni spjev.⁷⁹ Takva pripovjedna djela karakterizira naglašeno popularan didaktičko-ilustrativni karakter i jednostavan način pripovijedanja namijenjen slabije obrazovanoj publici.

Štoviše, Lukrecija, kako bi djelo učinila zanimljivijim i dinamičnijim, monotono izvješće sveznajućeg pripovjedača prekida proširenim dijelovima dijaloga i digresijama. Uz navedeno, ona zadržava pripovjedača koji preuzima ulogu komentatora što onda ostvaruje poveznicu između različitih dijaloga koji se u tekstu pojavljuju. Lukrecija je podosta prostora u tekstu posvetila razgovorima između Abrama i Sare prije nego što su otišli na planinu te dijalogu Abrama i Izaka prije čina žrtvovanja. Takvim opsežnim dijalozima autorica je spjevu pridala karakter dramskog teksta što ga svakako čini uzbudljivim i atraktivnim. No, unatoč tome što mjestimično proširuje dijaloge, autorica ipak slijedi osnovnu fabularnu nit bez značajnih retardacija. Objašnjenje takvog postupka zaista je vrlo logično i nadovezuje se na zaključak da Lukrecija Bogašinović svoja djela pokušava održati jednostavnim,

⁷⁷ Usp. Plejić Poje, L. 1997. *Poetika književnog opusa Lukrecije Bogašinović*. U: Damjanović, S. ur. Prvi hrvatski slavistički kongres (zbornik radova II.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 217-218.

⁷⁸ Usp. Fališevac, D. 2003. *Kaliopin vrt II*. Split: Književni krug, 80-82.

⁷⁹ Isto, 82-84.

zanimljivim i aktualnim. Ona nije htjela zamarati čitatelje čiji interesi i sposobnosti ne bi bile u skladu s kompleksnim, dugačkim djelom čija radnje se stalno prekida retardacijama. To bi djelo učinilo znatno zahtjevnijim i vrlo teškim za čitanje. Također, pretpostavlja se da je pjesnikinja izbjegavala usporavanja i raslojavanja radnje i zbog toga što nije htjela odvući pozornost s religiozne poruke djela.⁸⁰ Na kraju spjeva pripovjedač ipak prelazi u prvo lice množine iznoseći sud da Abraham, Sara i Izak trebaju biti uzor svim vjernicima, a u završnim stihovima Lukrecija Bogašinić daljnje tumačenje ostavlja onima mudrijima i školovanijima od nje ističući tako svoju kršćansku odmjerenuost i skrušenost.

Promatranje teksta na stilskoj razini također pokazuje jasan utjecaj baroka. U skladu s navedenim zapaža se da Lukrecija Bogašinić u spjevu *Posluš Abrama patrijarke* koristi antiteze. Sve su antiteze barokne te se očituju u suprotstavljanju Božje spoznaje ljudskom neznanju, milosti Božje ljudskom grijehu, života smrtnika vječnom životu, nepouzdanost sreće vječnom miru, itd. Nalaze se uglavnom u refleksivnim dijelovima teksta, to jest u onim dijelovima koji podrijetlo crpe iz nižih žanrova kao što su molitve, propovijedi ili duhovna poezija. Persuazivna funkcija je u takvim dijelovima teksta izraženija, zbog čega je antitetički karakter prisutniji.⁸¹ Primjer takve antiteze vidljiv je na početku spjeva:

*Na glas božji tko se oziva
i poslušan kaže njemu,
oni vječna dobra uživa
i žuđeni mir u svemu.
A oni, ki se Bogu ogluš
i sve volje se satire,
vijek će kušat u svoj duši
gorke jade i nemire.
Neka izgled bude njemu
Abram kako djelovaše
i za ugodit Privišnjemu*

⁸⁰ Usp. Plejić Poje, L. 1997. *Poetika književnog opusa Lukrecije Bogašinić*. U: Damjanović, S. ur. Prvi hrvatski slavistički kongres (zbornik radova II.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 218.

⁸¹ Usp. Plejić Poje, L. 1997. *Poetika književnog opusa Lukrecije Bogašinić*. U: Damjanović, S. ur. Prvi hrvatski slavistički kongres (zbornik radova II.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 220-221.

*sama sebe satiraše.*⁸²

Cijelo djelo *Posluh Abrama patrijarke* može se promatrati kao svojevrsna alegorija za poslušnost Bogu. Tim zahtjevom Bog pred Abrahamom stavlja najtežu kušnju, ali Abraham pokazuje da zaista vjeruje u Boga i Božji naum. Autorica se tom alegorijom koristi kako bi prikazala da vjera u Boga nije pasivna te da se ne događa samo u pozitivnim životnim pojavama. Ljudima je lako vjerovati ako nisu suočeni s teškim životnim situacijama. Ovakva priča prikazuje da Božji naum seže iznad ljudskog poimanja svijeta te da čovjek ne može uvijek razumjeti zašto ga Bog stavlja pred određene životne kušnje. Zbog toga treba vjerovati i postupati u skladu s Božjom voljom, čak i kada pojedincu to nije logično i intuitivno. U spjevu se također ističu brojne pjesničke slike koje autorica koristi kako bi pobudila emocionalnost, napetost i dinamičnost biblijskog teksta. Time Lukrecija Bogašinović od biblijskog teksta stvara živu sliku stvarnih ljudi koji se nose sa stvarnim problemima. Primjer takve pjesničke slike uočava se u trenu kada Abraham mora žrtvovati Izaka, ali se ne može natjerati da naudi svome jedinom sinu:

*Vir od suza proli iz oči,
sunčana mu tamni zdraka
od bolesti ku mu uzroči
ljubjenoga smrt Izaka.*

(...)

*Skončan starac blijedi u licu,
k nebu gleda veleć: „Bože,
ti potkrijepi mu desnicu
da vladati s mačem može!“⁸³*

U spjevu se uočavaju brojne stilske figure. Vidljivo je da autorica vrlo često koristi epitete koji imenice čine jasnijima, potpunijima i življima. Primjeri takvih ukrasnih pridjeva su: *mraznoj stijeni, gorke jade, ucviljena majka, medene razgovore, gorka muka, hudi udes*, itd. Kroz spjev Lukrecija Bogašinović upotrebljava stilsku figuru naziva perifraza. Perifraze uglavnom koristi tako što zamjenjuje riječ Bog nekom drugom skupinom riječi istog značenja

⁸² Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 205.

⁸³ Isto, 212.

npr. *Kralj od nebi, Gospar Neba, Nebi Višnji* ili *Višnji od Nebesa*. Važno je spomenuti i inverziju koja se zamjećuje gotovo u svakoj strofi spjeva. Zbog toga se navodi samo nekoliko primjera: *Tvrdu ću ti kletvu dati (...)*, *Svijeta ovoga dobro svako (...)*. Uz navedene stilske figure pojavljuju se još tautologija i klimaks. Tautologija je očita u stihovima *vir od suza proli iz oči (...)*, a klimaks se prepoznaje u stihovima *skončan starac blijedi u licu (...)*. Iz istaknutih figura vidljivo je da je Lukrecija Bogašinić jako dobro poznavala hrvatski jezik te da je imala osjećaj za estetiku pjesničkog umijeća.

Pobliže promatrajući lik Abrahama u spjevu Lukrecije Bogašinić uviđaju se očite razlike u odnosu na starozavjetni predložak. U biblijskoj priči Abraham je prikazan kao čovjek ustrajne i čvrste vjere koju ništa, pa ni žrtvovanje vlastitog sina, ne može pokolebati niti razrušiti. Takav „biblijski“ Abraham bez pritužba i prigovora prima Božju zapovijed te ju je isto tako ustrajno spreman i izvršiti. On ne preispituje Božji naum te žrtvovanje Izaka promatra kao neupitni dokaz vlastite vjere. Lukrecija Bogašinić oblikuje Abrahama u potpunosti drukčije pridajući mu prave, realne ljudske osobine. Takav Abraham nije u potpunosti indiferentan prema onome što mu je zapovjedio Bog. Njega muče sumnje u taj Božji naum, a ujedno ga mori i strah za dobrobit vlastitog djeteta. Znajući koliko su on i žena teško stekli dijete i svjestan činjenice da im njihove godine ne omogućavaju ponovno začecje, Abraham usred noći promišlja o teškom zahtjevu koji je pred njega stavljen. Tako autorica pomiče fokus s Abrahama kao slavnog, izdržljivog i nepokolebljivog židovskog praoca na Abrahama kao obiteljskog čovjeka, oca i muža koji mora svojoj ženi priopćiti da će izgubiti jedinog sina.⁸⁴ Naravno, s obzirom na to da je i dalje riječ o djelu religiozne tematike, Abraham odbacuje svoje sumnje prema Božjem zahtjevu i postupa onako kako mu njegova vjera nalaže. Time Lukrecija Bogašinić pokazuje da je normalno i ljudski sumnjati, preispitivati i oklijevati te da postupati u skladu s vjerom neće uvijek biti jednostavan zadatak. Rečeno se može potvrditi ovim stihovima iz djela:

*Ali Abrama sumnja smeta
u pameti svoj odviše
veleć: „Njega pisma sveta
ino od mene govoriše.*

⁸⁴ Usp. Fališevac, D. 1995. *Pjesnikinje 18. stoljeća*. Dani Hvarškoga kazališta, 21 (1), 30-45. URL: <https://hrcak.srce.hr/103816> (posljednje pristupljeno 19. listopada 2022.), 33-34.

*I proroci sveti od Boga,
vjerovano bješe njima
od koljena da se moga
kralj od slave rodit ima.*

*Moj će dragi sin umrijeti,
a ja inoga nemam roda,
čini mi se u pameti
čudnovita ova zgoda.*

*Na svrhu sam mojijeh ljeta,
roda imati nije ufanje,
ali zaisto stvorca od svijeta
riječ ne može doć na manje.*

*Što me smeta miso uda
Božje sude iskat sada,
mnoga učinit može čuda
koji nebo i svijet vlada.“*

*Tijem se diže iz ložnice,
sve sumnjive misli ostavi,
budi od dvora službenice
da se brže na put spravi.⁸⁵*

Abrahamova briga za obitelj vidljiva je i u trenu kada se pokuša iskrasti iz kuće s Izakom bez znanja njegove žene Sare. No, Sara se ipak budi i odmah osjeti da se događa nešto neuobičajeno. Lukrecija Bogašinović kao razlog njene ljutnje i zabrinutosti navodi bračnu ljubomoru što je bio čest i vrlo uobičajen razlog svađe dubrovačkih supružnika.⁸⁶ Naime, Sara ne vjeruje mužu da mu je Bog naložio da se iskrada iz kuće noću te tvrdi što god da joj skriva ne može biti dobro. Razgovor između Abrahama i Sare autorica pretvara u pravu bračnu razmiricu u kojoj Sara nestrpljivo i pomalo rasrđeno pokušava saznati gdje to njen suprug pošao, te u jednom dijelu teksta čak prebacuje Abrahamu da je smatra naivnom i neinteligentnom ako misli da bi se mogao iskrasti iz kuće bez njenog znanja. Ona se čak

⁸⁵ Bogašinović, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema, 38.

⁸⁶ Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 206

pomalo i izruguje muževom opravdanju da mu se obratio Svevišnji i naredio mu da pođe na put usred noći.⁸⁷ Dijalog s vremenom postaje sve žešći i izravniji pa Sara kreće otvoreno kritizirati Abrahama tvrdeći da je tretira kao slabo žensko, nesvjesno prijevare koja se događa pred njenim očima. Navedeno potvrđuju stihovi:

*To ne može biti skrovito,
začu Sara što govori
i oglasi se jedovito:
„Koj' su skrovni to žamori?
Da bi meni znati prije.
moj nevjerni družo Abrame,
što se od mene taji i krije,
bit ne može dobro za me.“*

(...)

*Ako pamet tvoja cijeni
da razumjet meni davaš
kao nesvjesnom slabom ženi,
u temu se ludo varaš.*

*Malahna bi svijes djeteta
dohitila da je privara,
kao ja neću od sto ljeta
dohiti žena stara!“⁸⁸*

Sara se uvjerava u Abrahamovu iskrenost kada primjećuje njegovo blijedo, zabrinuto lice i mireći se s njegovom odlukom čvrsto zabranjuje Abrahamu da Izaka povede sa sobom. Svoju zabrinutost opravdava time što je vani mrak i što Izak nije navikao putovati preko ikakvih gora. Lukrecija Bogašinić ovdje prikazuje Saru kao ženu shrvanu od brige za vlastito dijete. Ona se možda može pomiriti s time da pusti muža u nepoznato, ali ne može pustiti i svoje dijete. Ona zna da ne može poći s njima i zaštititi ga, no briga je savladava te

⁸⁷ Usp. Franić Tomić, V. i Prosperov Novak, S. 2012. *Abrahamova žrtva u hrvatskoj dramskoj književnosti i njezine europske inačice*. Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, (50), 229-230. URL: <https://hrcak.srce.hr/85358> (posljednje pristupljeno 9. studenog 2022.)

⁸⁸ Bogašinić, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema, 39.

pokušava bilo kako spriječiti Abrahama u njegovom naumu da s Izakom krene na put prema gori. Isto se primjećuje u stihovima:

*Ako je tebi sila poći,
Izaka ti vodit ne dam
po ovakvoj mrkloj noći,
da se brinem njim i predam.*

(...)

*Bez tebe će tužna ostati
ucviljena majka tvoja;
ko razgovor njoj će dati
sred nje gorka nepokoja?*

(...)

*„Kad bi mogla putovati
zajedno s vami ja ikako
za branit te i čuvati,
smirila bih pamet tako.“⁸⁹*

Zanimljivo je napomenuti da su ženski likovi u spjevovima Lukrecije Bogašinović uglavnom plošniji, manje postojani u vlastitom vjeri i skloniji svjetovnom.⁹⁰ To je su skladu s tadašnjim tradicionalnim poimanjem odnosa ženskog i muškog bića u kojem muškarac predstavlja svjetlo, razum, racionalnost i snagu, dok je žena sinonim za tamu, emocije, iracionalnost i slabost. Sukladno takvoj tradicionalnoj oprečnosti ženski likovi se često koriste u funkciji muških likova, odnosno „ženska“ slabost volje i karaktera upotrebljava se kako bi se istaknula muška snaga, vjera i dosljednost.

Također, važno je utvrditi da je u biblijskoj priči o Izakovoj žrtvi važna samo njegova žrtva, dok je u ga je u ovom spjevu Lukrecija Bogašinović oslikala kao stvarno, naivno dijete koje kreće na put s ocem ne znajući što će se zapravo dogoditi na kraju tog puta. Autorica opisuje emocije djeteta koje razmišlja o svojoj majci pitajući se hoće li je ikada više vidjeti. Izak je u ovom djelu zaista samo dijete koje na priopćenje da će biti žrtvovan reagira strahom

⁸⁹ Isto, 42.

⁹⁰ Usp. Plejić-Poje, L. 2007. Ženski pjesnik i muški likovi. U: Dukić, D. i Divna Mrdeža, A. ur. *Djela*. Zadar: Thema, 11.

i plačem te traži utjehu od svoga oca, vjerujući mu da će ga zaštititi. Takva karakterizacija djeteta vrlo je zanimljiva jer odudara od tipičnog prikaza djece u starijoj hrvatskoj književnosti. Naime, tradicionalni prikaz djeteta uglavnom se svodio na prikaz bića koje još nema vlastiti identitet pa tako predstavlja svojevrsni manjak osobe. Lukrecija Bogašinić time uvodi značajnu promjenu jer se u njenom oblikovanju Izaka uočava opis Izakovih emocija i strahova što ukazuje da ga autorica shvaća empirijski i realno.⁹¹ Potvrda tih zaključaka nalazi se u stihovima:

*Izak proli grozne suze,
pristraši se smrti od hude,
svoga ćajka grlit uze
jeda mu se smilit bude.*⁹²

Na kraju spjeva Izak Božjom voljom biva pošteđen te se taj događaj ne tumači suviše teološki. Znatno je više naglašen svjetovni aspekt slavlja oca i majke što je njihov sin jedinač ostao na životu. Time autorica, na vrlo iskren i otvoren način, prikazuje jednostavnu ljubav roditelja prema vlastitom djetetu s kojom se svi njeni čitatelji mogu vrlo lako povezati i poistovjetiti.

Značaj djela *Posluh Abrama patrijarke* ističe se u tome što je Lukrecija Bogašinić psihološki produbila već poznatu biblijsku priču osvjetljavajući misli, duh i karakter već poznatih likova. Njena adaptacija te starozavjetne tematike pružila je djelu svježinu i suvremenost te ju približila prosječnom stanovniku Dubrovnika u osamnaestom stoljeću. Svom spjevu pružila je svojevrsan dramski karakter što povećava napetost i čitatelja uvlače u zbivanja jedne obične obitelji koju je zadesio vrlo neobičan događaj. Lukrecija Bogašinić svoje likove stvara onako kako ih ona vidi, ali kako bi htjela i da ih vide drugi ljudi. Tako osmišljava jednostavan, ali efektivan način da prenese moralnu poruku svekolikom puku te da ga time usmjeri na put dobra.⁹³

⁹¹ Usp. Plejić Poje, L. 2010. *O ženama, o djeci: marginalije uz čitanje Lukrecije Bogašinić i pjesnikinja starog Dubrovnika*. U: Horvat, R. ur. *Knjige poštujući, knjigama poštovan* (zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu). Zagreb: Matica Hrvatska, 398-402.

⁹² Bogašinić, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema, 45.

⁹³ Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 201.

7.2.2. Život Tobije

Život Tobije drugo je djelo Lukrecije Bogašinović nastalo iste godine kada i *Posluh Abrama patrijarke*. U njemu se također primjećuje proširivanje biblijskog predloška tako što se naglasak stavlja na psihološka stanja glavnih likova. Lukrecija Bogašinović smjestila je ovaj spjev u ozračje poznatog gradskog života i tako Bibliju približila običnom, jednostavnom i priprostom čitatelju. Uz navedeno, potrebno je spomenuti i činjenicu da je autorica pjesnički ton spjeva prilagodila hrvatskoj narodnoj pjesmi i poetskom jeziku što potvrđuje da je htjela stvoriti djelo blisko hrvatskom narodu. Ovaj spjev, isto kao i *Posluh Abrama patrijarke*, ispjevan je u osmercima s cezurom iza četvrtog sloga iz čega je vidljivo da autorica aktivno prebacuje prozna djela u stihove.

Žanrovski je i dalje riječ o biblijskom spjevu barokno-vergilijansko-tasovskog tipa, ali se ističe hibridnost djela. Naime, autorica djelu pridaje jasne obilježja spjeva kao što su: podjela na pjevanja, linearna fabula, invokacija i naznaka teme u prvom pjevanju, ali se istovremeno nazivom djela i svetačkim atributima povezanim s glavnim likom Tobijom približava žanru hagiografije. Također, vrlo su važne i moralne kvalitete u karakterizaciji lika, koje posebno dolaze do izražaja kod glavnog lika Tobije. One se najjasnije očituju u Tobijinim monolozima u kojima se posebno naglašava njegova vjera, ufanje, strpljivost i predanost Bogu. Takve kvalitete odgovaraju prikazu Tobije u izvornoj biblijskoj priči pa se može zaključiti da je on dosljedniji originalnom liku, nego što je to bio slučaj u karakterizaciji Abrahama.⁹⁴

Uz hagiografije, opaža se i značajno podudaranje s djelima Gundulića, Bunića i Đurđevića, iako je pritom potrebno napomenuti da se ne uspoređuje umjetnička vrijednost djela jer u tom smislu Lukrecija Bogašinović ipak značajno zaostaje za navedenim autorima. Podudaranje se najviše očituje u tradiciji baroknih plačeva koju je pjesnikinja naslijedila od svojih dubrovačkih prethodnika pa tako u spjevu *Život Tobije*, nakon invokacije autorica naglašava kako želi sebi, ali i svojim čitateljima donijeti duhovni doprinos. Na samom kraju djela pak spominje razmetnoga sina te poziva čitatelja da se vodi njegovim primjerom

⁹⁴ Usp. Fališevac, D. 1995. *Pjesnikinje 18. stoljeća*. Dani Hvarškoga kazališta, 21 (1), 30-45. URL: <https://hrcak.srce.hr/103816> (posljednje pristupljeno 19. listopada 2022.), 34-35.

pokajanja čime izravno upućuje na Ivana Gundulića.⁹⁵ Sve istaknuto pokazuje da Lukrecija Bogašinović poseže za raznim elementima visokih i niskih književnih žanrova kako bi stvorila djelo blisko prosječnom čitatelju. Spajajući tradicionalne pučke oblike, visoku književnost, barokno naslijeđe i biblijsku tematiku autorica prevodi apstraktnu teološku problematiku na jezik pučanstva.

Zanimljivo je da autorica mijenja perspektivu djela. U biblijskoj priči djelo je pisano iz perspektive više pripovjedača, dok Lukrecija Bogašinović koristi isključivo sveznajućeg pripovjedača. Iako se zamjećuju autoričine intervencije u odnosu na izvornik, ipak ih ima znatno manje nego u djelu *Posluh Abrama patrijarke*. Smatra se da je tako jer je *Život Tobije* nastao prema puno duljem izvorniku koji je već predstavljao zaokruženu obiteljsku priču s jasnom poukom, stoga nije bilo potrebe previše zadirati u sam sadržaj djela. U skladu s time se više zapažaju promjene na razini forme, nego na razini sadržaja. Lukrecija Bogašinović uglavnom intervenira stvarajući razna retorička proširenja u vidu usporedba Tobije s drugim starozavjetnim osobama kao što su Danijel ili Job. Takve paralele s drugim biblijskim pravednicima ističu univerzalne vrline i moralne osobine koja osoba mora imati da bi živjela život u skladu s Božjom voljom. Time se naglašava vjera i pouzdanje u Božji naum.

Uz retorička proširenja, u tekstu se nalaze i razne didaktičke i refleksivne digresije čija je funkcija prikazati Tobijinu skrušenost i pobožnost. Takve digresije uočavaju se i u spjevu *Posluh Abrama patrijarke*, stoga se može zaključiti da su tipične za stvaralaštvo Lukrecije Bogašinović. Njima pjesnikinja u djelo unosi dramski karakter što pridonosi dinamičnosti, živosti i zanimljivosti spjeva. Tako autorica ističe da je čovjek grešno biće čija je jedina nada pouzdati se i vjerovati u Boga koji će ga voditi u ispravan i dobar život te mu omogućiti milost u trenutku posljednjeg suda.⁹⁶

Od stilskih figura ponovno se može izdvojiti obilje epiteta kao što su: *pamet bistru, hude sreće, smrt nemila, majka mila, dušu čistu, medene usni*. itd. Autorica i dalje vrlo često koristi inverzije stoga se uočavaju stihovi kao: *Nu različiti ali mi smo(...)* i *čuda ovo su*

⁹⁵ Usp. Plejčić Poje, L. 1997. *Poetika književnog opusa Lukrecije Bogašinović*. U: Damjanović, S. ur. Prvi hrvatski slavistički kongres (zbornik radova II.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 218-221.

⁹⁶ Usp. Plejčić-Poje, L. 2007. *Ženski pjesnik i muški likovi*. U: Dukić, D. i Divna Mrdeža, A. ur. *Djela*. Zadar: Thema, 14-16.

vjekovita(...). Također, postojana je i upotreba perifraze pa se zapaža korištenje pojma *Višnji, Višnjega* umjesto Bog. Pjesnikinja je dosljedna i u korištenju tautologije koja se prepoznaje u stihovima *od gorkoga cvili jada* (...).

U ovome djelu zanimljivo je posebno promotriti početak petog pjevanja u kojem Lukrecija Bogašinović donosi vlastitu percepciju o tome kako Bog svojim darovima obasipa one ljude koji su ih vrijedni. Oni koji ne slijede volju Božju ti postaju nevrijedni njegovih darova, dakle u životu ih slijedi nesreća i nemir.⁹⁷ To dokazuje da autorica ponekad zaista unosi svoje misli i stavove u izvorni tekst čime suptilno izražava svoje viđenje svijeta i društva oko sebe. Tako prenosi moralnu pouku čitateljima educirajući ih o tome što znači ponašati se pobožno i vjerovati u Boga. Navedene riječ autorica ilustrira primjerom Tobijine majke koja se posramila svog lošeg ponašanja i svih grijeha što ih je učinila kada je vidjela kakve su Božje darove drugi primili. Autorica ističe da se Tobijina majka pokajala te time naglašava da nikada nije kasno promijeniti svoje loše ponašanje i postati bolji čovjek. To se može potvrditi stihovima Lukrecije Bogašinović:

*Dari Božji prosiplju se
vrhu onijeh ki dostoje
i u vijeke raduju se
sluge ke se Boga boje.
I ki svoju volju budu
s Božjom voljom ugoditi,
u najvećem svomu trudu
s vremenom će počinuti.
A ko svoju volju neće
Božjom volji podložiti
slijedit će ga svud nesreće,
nemiran će uvik biti.*

(...)

*I Tobina majka
koje njega tuge bi kušala,
jur ne bješe srce svoje,*

⁹⁷ Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 243-244.

*S Božjom voljom ugađala,
nu kad vidje dare s nebi
ke primili bjehu od Boga,
zasrami se sama u sebi
i pokaja grijeha svoga.⁹⁸*

U trećem pjevanju vrlo je zanimljiv način na koji je autorica opisala Sarin odlazak iz roditeljske kuće. Autorica je vrlo vjerojatno povezala Sarin odlazak iz roditeljske kuće s onime koji su inače doživljavale dubrovačke djevojke kada su se udavale. Naime, bilo je uobičajeno da djevojka pri udaji napušta vlastiti dom te odlazi živjeti sa svojim mužem i njegovom obitelji. Iako se Lukrecija vrlo kasno udala, svakako je bila upoznata s tradicijama dubrovačkog podneblja te ih je uključila i u vlastito književno stvaralaštvo. Takav čin predstavlja nešto bi dubrovačkim djevojkama bilo poznato i blisko te bi se vrlo lako mogle poistovjetiti sa Sarom i situacijom u kojoj se našla njena obitelj. U idućim stihovima autorica opisuje dirljivi i vrlo sentimentalni oproštaj roditelja od kćeri koju šalju živjeti u tuđi dom. Ovakav oproštaj prožet je snažnim emocijama roditeljske tuge, ali i radosti što im kćer započinje vlastiti život i kreće otkrivati što joj je sudbina namijenila. Vidljivo je to u stihovima:

*Sve što smo ti dali blaga,
umnožio Bog ti veće,
naša kćerice mila i draga,
slijedile te svuda sreće.*

(...)

*„Pođi s Bogom, kćerice moja,
sve ufanje me starosti,
a ja majka ostah tvoja
gorkoj cvilit u žalosti.*

(...)

*Nu pokli je višnji od nebi
odredio tebi ovako,
poklonit se njemu trijebi,*

⁹⁸ Bogašinović, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema, 96.

*nije razlogu uteć kako.*⁹⁹

U ovome se spjevu, kao i u spjevu *Posluh Abrama patrijarke*, uočava alegorijski karakter priče. Kroz život Tobije i Sare autorica pokušava prikazati važnost obiteljskog odgoja koji je u skladu s vrijednostima kršćanstva, ali i prihvaćanje ideje da Bog, kao svevišnje biće ima plan za svakog pojedinca. Takvo se metaforičko značenje pojačava upotrebom pjesničkih slika koje evociraju osjećajnost, živost i ekspresivnost. Time autorica smanjuje statičnost biblijskog teksta čineći ga atraktivnijim i zanimljivijim prosječnom čitatelju. Primjer takve pjesničke slike prepoznaje se u stihovima koji opisuju Tobijinu majku u trenutku boli i strahovanja zbog nedolaska sina:

*Koga vidi nadaleče
od putnika prohoditi
sama sobom tada reče:
da li ovo će oni biti?
Nu nabliže kad doć' budu,
vidi da se upoznala,
u većemu jošte trudu
i ža'osti bude ostala.
Jače nj se srce uvrijedi,
od gorkoga cvili jada,
istijem putom gledat slijedi
i opeta se njemu nada.*¹⁰⁰

7.2.3. Život Jozefa patrijarke

Život Jozefa patrijarke, napisan 1770. godine, posljednji je spjev koji je napisala Lukrecija Bogašinović. Autorica je i dalje zadržala naviku da književna djela temelji na biblijskim temama, stoga ovaj put preuzima biblijsku priču o Josipu i njegovoj braći, koji su

⁹⁹ Isto, 88.

¹⁰⁰ Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 240.

ga iz ljubomore i pakosti prodali strancima i lagali ocu da je mrtav.¹⁰¹ Lukrecija Bogašinić nastavlja koristiti osmerce s cezuroom iza četvrtog sloga te i ovaj spjev stvara u tipu barokno-vergilijško-tasovskog epa. Pjesnikinja adaptira postojeću priču i osvježava temeljne sukobe poput sukoba ljubavi i mržnje, oca i sina i brata s bratom. Obogaćuje dobro poznatu priču zanimljivim motivima i situacijama, poput obiteljskih sukoba koji se temelje na osjećajima ljubavi, mržnje i ljubomore te naglašava potragu za pravdom. Promatra li se ovaj spjev u odnosu na prethodna dva, može se zaključiti da *Život Jozefa patrijarke* uvelike slijedi postojeći biblijski model, pa se neki odlomci čine kao da su izravno preuzeti iz Biblije, samo što su stihovani. Unatoč tome, pjesnikinja nastavlja prilagođavati tekst dubrovačkom čitatelju, dodajući elemente toplog, domaćeg i obiteljskog okruženja.¹⁰² Lukrecija Bogašinić prvenstveno prati biblijski slijed događaja, povremeno intervenirajući sažimanjem biblijskih epizoda, a ponekad i retoričkim digresijama.

Ubacivanjem monoloških i dijaloških dionica autorica problematizira moralne dvojbe te iznosi razmišljanja i poruke vezane uz radnju priče. Takvim refleksijama dodatno drammatizira postojeću radnju stvarajući likove bliske neobrazovanom čitatelju. To nije prvi put da autorica ubacuje ovakve monološke i dijaloške dionice, već se navedeno primjećuje i u njenim prethodnim spjevovima *Posluh Abrama patrijarke* i *Život Tobije*. U spjevu *Život Jozefa patrijarke* ističu se dvije važne pouke. Prva se očituje u ideji koja je bliska spjevu *Život Tobije*, a to je da nitko ne može unaprijed znati Božje planove te da Božja volja nadilazi ljudsko razumijevanje. Navedena pouka vidljiva je u stihovima:

*Nijedan čovjek na ovom svijeti,
ni najmanji jedan dio,
nije podoban za doprijeti
što je višnji Bog odredio.*¹⁰³

¹⁰¹ Beritić, N. 2000. *Pjesnikinja Lukrecija Bogašinić (1710–1784)*. u: Otkrića iz arhiva. Split: Književni krug, 128.-130.

¹⁰² Usp. Plejić-Poje, L. 2007. *Ženski pjesnik i muški likovi*. U: Dukić, D. i Divna Mrdeža, A. ur. *Djela*. Zadar: Thema, 17-18.

¹⁰³ Bogašinić, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema, 109.

Druga važna pouka koji pjesnikinja iznosi je da se svaka nepravda koji čovjek počini u konačnici vrati na jednak način. Time Lukrecija Bogašinović ističe da je Bog svemoguće i svevideće biće koje vrednuje ljudske postupke. Tako upozorava ljude da pripaze na svoje postupke. Navedeno se zapaža u stihovima:

*Tko god družijeh želi štetu
i njih sreće nenavidi,
on nesrećan na ovom svijetu
u svojijem se djelim vidi.¹⁰⁴*

Također, važno je spomenuti i dio spjeva u kojemu Lukrecija Bogašinović izražava svoje stavove o preljubništvu oštro osuđujući djevojke koje se upuštaju u takve odnose. To je vidljivo u stihovima:

*Prokleta je svaka od Boga
žena, duše ka je nečiste,
i ne ljubi druga svoga,
nego družijeh ljubiti ište.
I u doba kada ona
cijeni sakrit zloću kletu,
tad sramotna i prikorna
ukaže se svemu svijetu.¹⁰⁵*

Pjesnikinja je i u ovaj spjev unijela puno topline i nježnosti pa u njemu također dominira intiman i topli obiteljski ton karakterističan za žensku književnost. Tako autorica biblijske likove svojim čitateljima prikazuje kao obične ljude koje svakodnevno mogu susresti na ulici, kao ljude iz susjedstva koji su im bliski i poznati. Posebno su zanimljivi dijelovi teksta u kojima se iskazuje očinska, sinovska i bratska ljubav. Biblijski junaci u ovom spjevu nisu nedostižni ljudi, već su ranjivi i podložni osjećajima isto kao i svaki prosječan čovjek. Time autorica želi iskazati da čovjek u isto vrijeme može biti ranjiv i sklon pogreškama, ali i

¹⁰⁴ Isto, 109.

¹⁰⁵ Isto, 118.

dostojan Boga. Kao i u druga dva spjeva, Lukrecija Bogašinović priču je popratila brojnim razmišljanjima koja podsjećaju na njenu trajnu prisutnost u tekstu.¹⁰⁶

Primjer unošenja emocija u biblijsku priču je pjesnička slika koja opisuje emocionalno stanje oca koji oplakuje smrt svog sina. Jakov, Josipov otac, prebacuje sebi što je Josipa pustio samog s braćom, a njegovu smrt pripisuje svojoj nepromišljenosti i nepažnji. Autorica kroz navedene stihova izvrsno oslikava Jakovovu bol:

*„Ah, nesrećo moja huda!
Moj ljubjeni, dragi sinko,
ja sam uzok smrti tvoje;
razgovoru, sva ma diko,
sve na svijeti dobro moje!
Ja sam tebe pogubio
ne hoteći s rukom mojom,
jer te sama bjeh pustio
poć s ljubjenom braći tvojom.
Ah, srdita huda zvijeri,
proklet udes bio nemili,
na njega te ki namjeri
da me ovako gorko ucvili.”¹⁰⁷*

Da bi se zaista shvatio emotivni sadržaj ovog spjeva, važno je zastati na vrlo zanimljivom prikazu Josipove savjesti, koja posebno dolazi do izražaja u trenutku kada Josip, kao zalog za zatvorenika Šimuna, od braće zahtjeva da sa sobom dovedu svog mlađeg brata Benjamina. To potvrđuje da je autorica doista željela obuhvatiti Josipovu dušu i prikazati ga kao cjelovitog lika sa svim emocijama koje proživljava u različitim životnim situacijama. Kao takav, lik ima živost i originalnost koja se ne nalazi u biblijskom izvorniku.¹⁰⁸ Navedeno se zapaža u stihovima:

¹⁰⁶ Isto, 19.

¹⁰⁷ Bogašinović, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema, 116-117.

¹⁰⁸ Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 265.

*Ali nemir ki ga muči
i u njegovu srcu biva
u sebi ga taji i muči,
nikomu ga ne otkriva.*

(...)

*Većekrati mi na svijeti
prid očima što vidimo,
tko je pravedan u pameti
za kriva za osudimo.*

*A kriv ko je, za pravedna
sudimo ga, višnji Bože,
tijem osuda naša nijedna
pravedna se rijet ne može.*

*Što se bude ljepše i draže
vidjet našijem pred očima,
svijet za crno bijelo ukaže
i s tijem vara načinima.¹⁰⁹*

Kao i u prethodnim spjevovima, i u ovom se zapažaju iste stilske figure. Tako da se mogu istaknuti epiteti *kletu zloću, huda zvijeri, blago lice, grozne suze*, itd. Zamjećuju se mnogobrojne inverzije, npr. *mutne od suza sve zenice (...)*. Opet se uočava i perifraza tako da se može zaključiti da je autorica vrlo dostojno provodi kada je u pitanju pojam Boga. Stoga se ponovno pojavljuju izrazi kao *Kralj od Nebi, Kralj od Nebesi*. Pjesnikinja je dosljedna i u korištenju tautologije koja se prepoznaje u stihovima *groznijem suza oblijeva se (...)*.

7.2.4. Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova

Preostaje istaknuti još jedno djelo Lukrecije Bogašinić, *Razgovor pastirski vrh porođenja Gospodinova*. Ovo djelo razlikuje od prethodno spomenutih po tome što nije spjev, već se smatra božićnom pastirskom eklogom. Takve ekloge bile su znatno popularne u

¹⁰⁹ Bogašinić, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema, 137 i 140.

renesansno doba te su s vremenom postale svojevrsna književna baština koja se tradicijski prenosila sa starijih književnika na one mlađe. Zbog toga se tradicija pastirske ekloge može pratiti sve do kraja osamnaestoga stoljeća.¹¹⁰ Ipak, pastirska ekloga Lukrecije Bogašinović po mnogočemu se razlikuje od onih poznatih iz razdoblja renesanse. Autorica skoro u potpunosti uklanja pastoralne elemente poput slavljenja pastirskog života i opisa okoliša. Umjesto toga, djelo je upotpunila religioznim i moralno-didaktičkim elementima i poukama koje se usredotočuju na grešnost ljudskih bića te potrebu za božanskom intervencijom. Tako stvara eklogu koja je više u skladu s vremenom unutar kojeg živi i djeluje.

Vjeruje se da je, Lukrecija Bogašinović, autorica ovog djela, eklogu izradila po napatku redovnika koji su nastojali istaknuti pozitivne aspekte monaškog načina života. Time se pokušavalo popularizirati pridruživanje samostanu te potaknuti što više žena da prigrle redovnički život. Zbog toga se svakako može zaključiti da je ova ekloga prvenstveno namijenjena mladoj ženskoj publici. Mijenjajući fokus svoje božićne priče, autorica je zapravo čini sekundarnom u odnosu na svoje ohrabrivanje djevojaka da se priključe samostanu.¹¹¹ Primjer takvog podupiranja i podržavanja samostanskog života vidljiv je u stihovima:

*Podnižene pastjerice
veselo se odjeliše
i nebeske svijet kraljice
pomno u djelo postaviše.
Neka svaka od diklica
podnižena srca u sebi
na izgled ovijeh pastjerica
vjerno dvori kralja od nebi.¹¹²*

¹¹⁰ Usp. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 270.

¹¹¹ Usp. Plejić-Poje, L. 2007. *Ženski pjesnik i muški likovi*. U: Dukić, D. i Divna Mrdeža, A. ur. *Djela*. Zadar: Thema, 20-21.

¹¹² Bogašinović, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema, 202.

Uz to što potiče mlade djevojke na samostanski život, Lukrecija Bogašinović upozorava djevojke i na važnost zadržavanja čednosti prije braka. Autorica u eklogi ističe neophodnost skrivanja djevojaka pred muškim svijetom implicirajući da tako postoji veća šansa za održavanjem djevojčinog djevičanstva. Važnost koncepta očuvanja djevičanstva prije braka, ali i sama svjetovno-duhovna oprečnost njegova shvaćanja više je pojašnjena u prethodnim poglavljima. Unatoč tome, zanimljivo je zastati na ovim dijelovima teksta i promotriti kako se takav svjetonazor manifestira u stvarnim mislima Lukrecije Bogašinović. Ona čitatelju djela pristupa vrlo didaktički, govoreći i učeći mlade djevojke o neophodnosti očuvanja vlastitog djevičanstva dajući im primjere u kojima su djevojke posrnule i pokajale se.

Tako govori o Dini, Jakovljevoj kćeri, koja je bila nesmotrena i družila se s krivim ljudima što je dovelo do toga da joj je djevičanstvo oduzeto prisilom:

(...)

*Jakobova kćerca Dina
s braćom svojom prohođaše
mimo mjesto nepoznano,
bi požudna znati odveće
ko je u njemu običajno
diklam nosit svijetle odjeće.
Stupi od braće sve napreda,
u ono mjesto ulazeći,
za sve pita, sve razgleda,
o zlu nijednom ne misleći.
Kralj vladalac toga grada,
videć ures nj l'jepote,
s mnogo dvoran silom tada
djevojčicu mladu ote.¹¹³*

U istom didaktičkom duhu, navodi i primjer Eve koja je svojoj pogreškom prenijela grijeh na cijelo čovječanstvo:

¹¹³ Isto, 180.

*„Rijet se može od nas svaka
stavna u sebi srca nije,
svjedoči nam Eva majka
privarena ljute od zmije.
A mi nje smo porod pravi
po načinu iste slike,
i u čudi i u naravi
njoj poprilično svekolike.¹¹⁴*

Važno je napomenuti da Lukrecija Bogašinović u svoje djelo ubacuje i pokoji stav koji se protivi samostanskom životu i očuvanju ženske čednosti, ali ti protuargumenti služe samo u svrhu zaključivanja o bitnosti zaštite djevičanstva. Time autorica zauzima perspektivu mlade djevojke i anticipira njene misli i misli okoline koje bi je možda mogle odgovoriti od pristupanja samostanu i prihvaćanja redovničkog načina života. Primjer takvog protuargumenta je onaj koji govori o roditeljima koji se vjerojatno neće složiti s odlukom djevojke jer žele unuke koji omogućuju nastavak obiteljske loze:

*Zasve ove naše odluke
nisu ugodne ćajku i majci,
za razgovor žele unuke
kad uzbuđu bit nejaci.¹¹⁵*

Ovakvi stihovi ukazuju da nitko ne razumije tijek misli prosječne dubrovačke djevojke onako kao Lukrecija Bogašinović koja je i sama u jednom trenutku svoga života bila ta dubrovačka djevojka. Kroz ovakve stihove autorica je izražavala svoje stavove i mišljenja koja su još uvijek, u znatnoj mjeri, bila pod utjecajem patrijarhalnog društva. Dakle, ako bi se Lukrecija Bogašinović i njen književni rad promatrali iz aspekta modernih feminističkih stajališta, moglo bi se zaključiti da ona podržava indoktrinaciju žena, te dodatno afirmira patrijarhalnu kulturu osamnaestoga stoljeća, no takav bi zaključak bio u potpunosti pogrešan. Lukrecija Bogašinović stvarala je u društvu i kulturi koja je i dalje bila dominantno muška, te

¹¹⁴ Isto, 182.

¹¹⁵ Isto, 166.

je našla put koji joj je omogućio suptilno isticanje i razlikovanje od tradicionalnog poimanja dubrovačke žene. Naravno, njeni su stavovi i dalje bili pod utjecajem poprilično konzervativne sredine, no njen značaj ne mjeri se „revolucionarnošću“ njenih stihova, već se očituje u tome što se usudila pisati. Već iz činjenice što se u muškoj sredini konačno „čuje“ ženski glas autorica uspostavlja put drugim autoricama koje će se istaknuti u kasnijim stoljećima hrvatske književnosti.

7.3. Anica Bošković

7.3.1. Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova

Božićni pastoralni spjev *Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova* jedino je sačuvano cjelovito djelo dubrovačke pjesnikinje Anice Bošković koje se ujedno smatra i njezinim najvažnijim i najpopularnijim djelom. O popularnosti djela svjedoči činjenica da je upravo ovaj spjev prvo djelo tog žanra što ga je napisala neka hrvatska autorica i koje je tiskano u Veneciji 1758. godine. Spjev se sastoji od 1512 osmeračkih stihova u kojima se zamjećuje epsko pričanje i opisivanje, ali u djelu su prisutni i lirski elementi čiji je cilj suzbiti monotoniju djela, ali i pastiricama Ljubici i Tratorki te starcu Lovorku dati obilježja stvarnih, živih likova. Za razliku od njene prethodnice, Lukrecije Bogašinović, koja je u svojoj istoimenoj pastorali, dokinula gotovo sve pastoralne elemente kako bi omogućila veći prodor religioznosti i didaktičnosti, Anica Bošković zadržava tradicionalne pastoralne elemente. Ona čitatelju pruža vrlo lirski opis pejzaža te svojim pjesničkim umijećem opisivanja čitatelja prenosi izravno u idealni, parnasovski svijet pastira i pastirica. U takvom svijetu u kojem vlada zelenilo, mir i ljepota dvije se pastirice mogu jedna drugoj povjeriti i voditi dubokoumne, duhovne razgovore.¹¹⁶ To predstavlja korak naprijed u odnosu na stvaralaštvo Marije Dimitrović-Bettere i Lukrecije Bogašinović koje su ponekad znatno žrtvovala estetiku i književnu vrijednost svojih djela kako bi njima mogle prenijeti opće moralne sudove i pouke. Naravno, Anica Bošković slijedi njihov uzor u prikazivanju i tumačenju moralnih principa, ali se i dalje trudi zadržati umjetničku vrijednost djela.

¹¹⁶ Usp. Fališevac, D. 1995. *Pjesnikinje 18. stoljeća*. Dani Hvarškoga kazališta, 21 (1), 30-45. URL: <https://hrcak.srce.hr/103816> (posljednje pristupljeno 24. listopada 2022.), 37-38.

Promatrajući ovo djelo iz perspektive osobitosti koje donosi ženska književnost osamnaestog stoljeća vrlo je važno osvrnuti se i na njegov prolog. Naime, upravo u tom prologu Anica Bošković ističe da je ovaj spjev specifično namijenila ženskoj publici. Predgovor otkriva Aničino nadahnuće, sadržaj i pjesničku poruku te sva njezina subjektivna zanimanja i perspektive.¹¹⁷ Upravo tamo autorica verbalizira svoje želje da ovo djelo posluži svim mladim djevojkama koje tek trebaju naučiti i uvidjeti mnogobrojne životne mudrosti. Njen glavni cilj je utjecati na djevojke i prenijeti im misao o prolaznosti i bezvrijednosti svjetovnih dobara naspram svega dobroga što im vjera i duhovnost može donijeti. Isto se može potvrditi riječima koje sama Anica Bošković izražava u prologu:

Zato molim sve djevojčice našega slovinskoga jezika na koris od kojijeh ovo osobito upravljeno je, da kad im u ruke budu doći ove kakve god su moje pjesni, istrage dobrovoljno štogodi vremena za pomnjivo ih proštiti. Pokli ufam da imajući prid očima izvrsne izgleda od Ljubice, neće moć inako negli okoristit se mudrijem naucima starog Lovorka i tlačeći hrabreno svjetovne ispraznosti posvetit svoje srce i sve želje Pris. Djetešcu koji sam dostojan je sve naše ljubavi.¹¹⁸

Također, misao o svjetovnim dobrima kao što su ljepota, sreća i zemaljska ljubav te naglašavanje prolaznosti i ništavnosti iste, autorica prenosi i kroz svoje stihove:

*Vidim ures i naprava
kako srce vaše veže,
er ljepota, nu ne prava,
vami želje sve priteže.
Ali ako svijes u sebi
zna i dobro razumije,
od ljepote nač pod nebi
neće stvari nestavnije.
Ona cvijetu, ki prihodi,*

¹¹⁷ Usp. Stojan, S. 1999. *Anica Bošković*. Anali Dubrovnik 3, 112.

¹¹⁸ Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 318.

*prilična se veli u svemu,
nu ja vidim da nathodi
isto cvijeće ona u temu.*

(...)

*Nu ljepota nije tako,
kad problijedi i uvene,
povratit je nije ikako,
jednom capti, jednom zene.
Čemu cijenit ludo tako
što dostojno nije cijene?
Zašto iskat riječju ovako
vaše štete neizrečene?¹¹⁹*

U tom istom prologu Anica Bošković otkriva i njeno shvaćanje čina pisanja pjesama i stvaranja književnosti. Naravno, važno je njene riječi tumačiti u skladu s vremenom u kojemu je živjela i stvarala tako da je potrebno imati na umu da se pisanje pjesama još uvijek nije smatralo nekim osobitim umijećem, pogotovo kada je bilo riječ o ženskoj književnosti. Pisanje pjesama autorica je promatrala kao svojevrstu razbibrigu kojom su se ljudi bavili kada bi završili sve svoje svakodnevne poslove.¹²⁰ Također, njena vizija književnosti očitovala se u pisanju „za drugoga“, odnosno u stvaranju djela koja su ljudima korisna. Takvu misao autorica u djelu *Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova* prenosi u riječima starca Lovorka:

*Nu ne hotjeh drugo ikada,
ono pravo mogu rijeti,
a koliko manje sada
neg se čini razumjeti.
Niti koju hvalu sebi
moje pjesni iskale su;
nego samo, koje trejbi,*

¹¹⁹ Isto, 326-327.

¹²⁰ Isto, 318-319.

*da svakome korisne su.*¹²¹

Ovo djelo Anice Bošković prepuno razmišljanjima o bezazlenosti i prolaznosti zemaljske sreće, ljepote i ljubavi. Kroz vrlo idiličnu, poetičnu i umirujuću atmosferu autorica donosi mnogo refleksija o djevojkama, njihovom životu i naravi. Pristupajući im nježno i oprezno, autorica gotovo sestrinski nudi savjete mladim djevojkama nadajući da će ih razumjeti i prihvatiti. Time *Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova* postaje prvo jasno specijalizirano štivo za mlade žene.¹²²

¹²¹ Isto, 319.

¹²² Usp. Fališevac, D. 1995. *Pjesnikinje 18. stoljeća*. Dani Hvarškoga kazališta, 21 (1), 30-45. URL: <https://hrcak.srce.hr/103816> (posljednje pristupljeno 24. listopada 2022.), 39.

8. Zaključak

Nakon analize može se zaključiti da su dubrovačke autorice zaista osjećale sva povijesna, politička, društvena, kulturna i ekonomska previranja svoga vremena koja se onda mogu vrlo jednostavno povezati s njihovim književnim ostvarajima. Život u Dubrovačkoj Republici osamnaestog stoljeća nije bio nimalo lak za žensko biće. Odnosno, žene se nisu mogle jednostavno posvetiti svojim ambicijama i interesima. Zbog toga je vrlo značajno to što su se Marija Dimitrović-Bettera, Lukrecija Bogašinović i Anica Bošković uopće uspjele upustiti u stvaranje književnih djela. Svojim pisanjem, one stvaraju specifičnu „žensku“ poetiku koja se odlikuje duhovnošću, intimnošću, nježnošću, emocionalnošću i empatijom. Analizom njihovih djela otkrivaju se podudarnosti poput korištenja jednostavnih književnih žanrova, pisanja u stihovima, slobodnih obrada poznatih tekstova, sličnog stila pisanja i korištenja sličnih stilskih figura. Također, značajno podudaranje zapaža se i na tematskoj razini s obzirom na to da sve pjesnikinje tumače biblijski sadržaj koji nastoje približiti neobrazovanim mladim čitateljicama. Time potvrđuju da se nitko nije mogao bolje poistovjetiti sa životom i sudbinom mladih dubrovačkih djevojaka bolje od autorica koje su i same stasale u toj društvenoj okolini. Osim toga, analiza njihovih djela pokazuje da se u njima očituje jedinstven pogled na svijet, te da su njihove vizije svijeta i društva zaista bile dosta slične. Iako su njihove djela još uvijek relativno slabo istražena te postoji opći konsenzus koji ne pridaje znatnu umjetničku vrijednost djelima ovih pjesnikinja, njihova važnost sastoji se upravo u tome što su počele stvarati prostor u kojemu se konačno mogao čuti glas žene-autorice. Iz svega ovoga može se zaključiti da su Marija Dimitrović-Bettera, Lukrecija Bogašinović i Anica Bošković u Dubrovniku utemeljile specifično žensku poetiku koja se razlikuje od svih ostalih hrvatskih autora osamnaestog stoljeća.

9. Popis literature

1. Bogašinović, L. 2007. *Djela*. Zadar: Thema.
2. Bogišić, R. 1973. *Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća* (edicija Pet stoljeća hrvatske književnosti ; knj. 19). Zagreb: Matica Hrvatska, Zora.
3. Beritić, N. 2000. *Pjesnikinja Lukrecija Bogašinović (1710–1784)*. u: Otkrića iz arhiva. Split: Književni krug.
4. Dujić, L. 2011. *Ženskom stranom hrvatske književnosti*. Zagreb: Mala zvona d.o.o.
5. Fališevac, D. 2007. *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad*. Zagreb: Naklada Ljevak.
6. Fališevac, D. 2003. Žena-autorica i lik žene u Hrvatskoj novovjekovnoj književnoj kulturi (od XVI. do XVIII. stoljeća). U: Botica, S. ur. *Zbornik zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press.
7. Fališevac, D. 2007. *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
8. Fališevac, D. 2003. *Kaliopin vrt II*. Split: Književni krug.
9. Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godina - prvi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
10. Foretić, V. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. godine - drugi dio*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
11. Harris, R. 2006. *Povijest Dubrovnika*. Zagreb: Golden marketing.
12. Gučetić, N. 1998. *Upravljanje obitelji*. Zagreb: Biblioteka Scopus.
13. Marković, Z. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
14. Plejić-Poje, L. 2007. Ženski pjesnik i muški likovi. U: Dukić, D. i Divna Mrdeža, A. ur. *Djela*. Zadar: Thema.
15. Plejić Poje, L. 2010. *O ženama, o djeci: marginalije uz čitanje Lukrecije Bogašinović i pjesnikinja starog Dubrovnika*. U: Horvat, R. ur. *Knjige poštujući, knjigama poštovan* (zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu). Zagreb: Matica Hrvatska.
16. Plejić Poje, L. 1997. *Poetika književnog opusa Lukrecije Bogašinović*. U: Damjanović, S. ur. *Prvi hrvatski slavistički kongres (zbornik radova II.)*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
17. Stojan, S. 2003. *Udati kćer u starom Dubrovniku*. U: Botica, S. ur. *Zbornik zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press,

18. Stojan, S. 2003. *Vjerenice i nevjernice: žene u svakodnevnicu Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej.
19. Stojan, S. 1999. *Anica Bošković*. *Anali Dubrovnik* 3, 112.
20. Zečević, D. 1995-1996. *Žensko pismo i pismo za ženu u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća*. Zagreb: Ženska infoteka, Kruh i ruže.
21. Žižek, S. 1996. *Dvorska ljubav i mazohizam*. U: Treći program hrvatskog radija 49/50.

Internetski izvori:

1. Dubrovačka republika. *Leksikon Marina Držića*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015. URL: <https://leksikon.muzej-marindrzić.eu/dubrovačka-republika/> (posljednje pristupljeno 25. rujna 2022.).
2. Fališevac, D. 1995. *Pjesnikinje 18. stoljeća*. *Dani Hvarškoga kazališta*, 21 (1), URL: <https://hrcak.srce.hr/103816> (posljednje pristupljeno 24. listopada 2022.).
3. Franić Tomić, V. i Prosperov Novak, S. 2012. *Abrahamova žrtva u hrvatskoj dramskoj književnosti i njezine europske inačice*. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, (50), 199-258. URL: <https://hrcak.srce.hr/85358> (posljednje pristupljeno 9. studenog 2022.).
4. Gučetić, Nikola. *Leksikon Marina Držića*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015. URL: <https://leksikon.muzej-marindrzić.eu/gucetic-gozze-nikola-2/?highlight=Nikola%20Gu%C4%8Deti%C4%87> (posljednje pristupljeno 29. rujna 2022.).
5. Prelog, M. 1972. Dubrovnik. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, (1-2). Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/224896> (posljednje pristupljeno 24. rujna 2022.).
6. Stojan, S. 1998. *Pasijska tematika u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća u Dubrovniku*. *Anali Dubrovnik* 36. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/347533> (posljednje pristupljeno 17. listopada 2022.).

10. Sažetak i ključne riječi (na hrvatskom jeziku)

Rad donosi prikaz osobitosti ženske književnosti koje se prepoznaju u djelima Marije Dimitrović-Bettere, Lukrecije Bogašinović i Anice Bošković. Prvi dio rada orijentiran je na okolnosti u kojima takva književnost nastaje, stoga se prikazuju općenita obilježja vremena, društva i kulture koja utječu na njihovo književno stvaralaštvo. Povijesne, političke, ekonomske i kulturne prilike Dubrovačke Republike u osamnaestom stoljeću dovode do stvaranja novih društvenih i kulturnih običaja koji navedenim dubrovačkim autoricama omogućuju iskorak na književnu scenu. U daljnjem tekstu iznose se saznanja o dubrovačkoj obitelji, odnosno o položaju žena prije i nakon stupanja u bračnu zajednicu. Tako se točno utvrđuje da žena u osamnaestostoljetnom Dubrovniku nije sudjelovala u javnom životu Republike, već je svoje misli, doživljaje i emocije proživljavala introspektivno, odnosno zadržavala ih je za vlastiti „unutarnji“ svijet. Takve spoznaje pokazale su se vrlo važnima za razumijevanje djela dubrovačkih pjesnikinja. U nastavku rada objašnjavaju se promjene koje su dovele do toga da se žene vrlo polako počinju oslobađati normi tradicionalnog i konzervativnog dubrovačkog društva. Takve promjene nisu bile radikalne, ali su svakako omogućile osamostaljivanje ženskog književnog stvaralaštva i pojavu prvih žena-autorica. U poglavlju *Žena-autorica u osamnaestom stoljeću* detaljnije se ističu biografski podaci iz života Marije Dimitrović-Bettere, Lukrecije Bogašinović i Anice Bošković koji pomažu razumjeti kako su te pjesnikinje kroz svoja djela progovarale o svojim stavovima, doživljajima i osjećajima. U drugom dijelu rada fokus se pomiče na analizu djela dubrovačkih autorica iz kojih se iščitava kako se svjetonazor navedenih pjesnikinja spaja s duhom vremena i društva u kojem su živjele i stasale kao autorice. Zapažanje mnogobrojnih podudarnosti u njihovim tekstovima omogućuje potvrdu teze da Marija Dimitrović-Bettera, Lukrecija Bogašinović i Anica Bošković u Dubrovniku utemeljuju „žensku“ poetiku koja se smatra jedinstvenom te se kao takva treba diferencirati od drugih hrvatskih autora osamnaestog stoljeća. Takva jedinstvena stvaralačka koncepcija poslužit će kao primjer i uzor mnogobrojnim kasnijim hrvatskim književnicama.

Ključne riječi: Dubrovnik, osamnaesto stoljeće, žene, autorice, pjesnikinje, poetika, Marija Dimitrović-Bettere, Lukrecija Bogašinović, Anica Bošković

11. Naslov i ključne riječi (*na engleskom jeziku*)

Title: Poetics of the 18th century penwomen

Key words: Dubrovnik, 18th century, women, female authors, penwomen, poetics, Marija Dimitrović-Bettera, Lukrecija Bogašinović, Anica Bošković